

**„SUPPOSITIO ,UNIVERSALIA REALIA
SUNT PONENDA' EST ADMITTENDA“.
NOMINALISMUS A REALISMUS NA PRAŽSKÉ UNIVERZITĚ
V POZDNÍM STŘEDOVĚKU VE SVĚTLE JEDNOHO
ANONYMNÍHO LOGICKÉHO TRAKTÁTU Z LET 1394–1397**

MARTIN DEKARLI

**“SUPPOSITIO ‘UNIVERSALIA REALIA SUNT PONENDA’ EST ADMITTENDA”.
NOMINALISM AND REALISM AT THE PRAGUE UNIVERSITY IN LATE MIDDLE AGES
IN THE LIGHT OF AN ANONYMOUS TRACT ON LOGIC WRITTEN IN 1394–1397**

This paper provides a summary of the current knowledge about the development of nominalism and realism at the Prague University in Late Middle Ages with the special emphasis on the anonymous ‘sophistria’ treatise on logic. The author reconstructs the institutional and doctrinal context of the logic’s teaching at the Prague Faculty of Arts and draws attention to the importance of the nominalist tradition. Finally, the article revises known facts about John Wyclif’s influence within the Prague intellectual milieu.

Keywords: Prague University – realism – nominalism – universals – logic – semantics – Richard Billingham – Richard Brinkley – John Wyclif – Stanislaus de Znoyma – Stephanus de Palecz – Jan Hus

K 630. výročí smrti Jana Wyclifa († 31. 12. 1384)

I.

Existuje poměrně málo autentických zpráv o existenci doktrinálních škol na pražské univerzitě od jejího založení až po konec druhé dekady 15. století. Jednu z mála výjimek nacházíme v Husově pojednání *Contra Stephanum Palecz*, jež vzniklo v průběhu roku 1414 během ostrých sporů o reformní program. Betlémský kazatel na jednom místě tohoto textu odkazuje na události, jež se udály o dekádu dříve. Konkrétně připomíná 28. květen roku 1403, kdy došlo zásluhou nominalistického mistra Jana Hübnera k odsouzení čtyřiceti pěti selektivně vybraných tezí ze spisů Jana Wyclifa. O deset let později vzplály ostré názorové a až osobně vypjaté kontroverze o evangelického doktora nanovo, ovšem nyní nebyla v centru polemik reálná existence obecnin, nýbrž aktuální společenské otázky. Hus v průběhu této nové rozepře vyčetl svým bývalým přátelům jejich obrat a připomenul jim jejich dřívější postoje a obrany myšlení Jana Wyclifa v sérii doktrinálních sporů o *universalia realia*, kulminujících počátkem 15. století:

Nepamatuješ si důkaz tvého druhu Stanislava, s nímž v univerzitním shromáždění dokazoval, že články nemají být odsouzeny? Nepamatuješ si, jak jsi důkaz chválil se slovy, že bys jej nedovedl vyvrátit? (...) Již bys nehodil knihu Jana Wyclifa mezi mistry univerzitního shromáždění s tím: „Ať povstane kdokoli chce a napadne jediné slovo, já je chci hájit.“ Tak jsi kdysi řekl a učinil. Nepostavil by ses nyní se Stanislavem k obraně knihy O obecninách. Vám již asi právě tato slova zapáchají. Snad jste vaše názory odhodili do kanálů. (...) Byli jste realisté, teď jste terministé, protože malými kroky se dojde dále a pomalou chůzí se ujde více.¹

Historiografie od základních heuristických studií i prací Jana Evangelisty Sedláka a Václava Novotného až po současnost přisuzuje zásadní roli recepci Wyclifova filozofického realismu i jeho vlivu na pražské univerzitě od poslední dekády 14. století až po nejméně první tři desetiletí 15. století. Filozofické i teologické traktáty evangelického doktora v čele s pojednáním *De universalibus* v Praze mohutně rozbořily do té doby stojaté intelektuální vody a zapříčinily hluboký rozkol zdejších doktrinárních škol. Symbolicky je toto textové pole považováno za jakýsi katalyzátor, který mocně roznítil sérii bouřlivých debat mezi bavorskými, saskými a polskými mistry pražské nominalistické *schola communis* na jedné straně a českými „přáteli idejí“ na straně druhé. Čeští „přatelé pravdy“ v čele se Stanislavem ze Znojma a Štěpánem z Pálče využili řady Wyclifových textů jako obranného štítu i útočné zbraně proti nominalistickým výkladům Jana Buridana, Marsilia z Inghenu a jejich pokračovatelů, jež byly na pražské artistické fakultě kanonizovány během školní tradice i praxe dlouhé více než třicet let. Zdánlivě sterilní a suchopárné scholastické diskuse nabraly na konci 14. století a v prvních dekádách 15. století nezadržitelně nový směr. Ohnisko pozornosti debat se přesunulo od subtilních filozofických problémů reálné existence obecnin a idejí k teologickým výšinám i záhybům problematiky eucharistie. Ve své vrcholné křivce se rozpravy dotkly i aktuálních otázek o směřování společnosti, přičemž vliv těchto nových diskusí se velmi rychle šířil i mimo dusné prostředí univerzitních poslucháren fakulty svobodných umění. Původní cíl skupinky českých mistrů – výrazněji přechýlit doktrinární paradigma a pedagogický model ovládající pražský filozofický diskurs – se posléze změnil v úkol prosadit všemi dostupnými prostředky radikálně nové uspořádání společnosti i postavení jejích členů. Přes sílící neklid i tuhý odpor pražských nominalistů se nakonec kroužku českých akademiků podařilo získat pomoci nacionálních argumentů i vnější mocenské podpory – ze strany českého krále a jeho okolí – otěže moci nad pražskou univerzitou. Lesk opojného vítězství byl však pouze krátkodobý. Další dramatické události naplno pohltily aktéry i zosnovatele nových univerzitních pořádků. Jejich strmý pád záhy předznamenala ostrá roztržka o reformní program, jejíž „řešení“ na mezinárodním fóru církevního koncilu v Kostnici vyústilo v exemplární politické procesy a skončilo až fyzickou likvidací dvou hlavních „viníků“, kteří se aktivně podíleli na pražském univerzitním dění během první dekády 15. století.

¹ Iohannes HUS, *Polemica*, ed. Josef ERŠIL a Gabriel SILAGI, Turnhout 2010, s. 282/610–623: „Esne memor argumenti colege tui Stanislai, quo in universitatis congregacione arguebat, ne articuli dampnarentur? Esne memor, quomodo laudabas argumentum dicens, quod nescires illud solveve? (...) Iam non proceres librum magistri Iohannis Wycleff in congregacione universitatis in medio magistrorum dicens: Surgat, quicumque vult, et impugnet unum verbum, ego volo defendere. Sic olim dixisti et fecisti. Iam te cum Stanislao non poneris ad defendendum librum De universalibus. Iam vobis forte fetent et verbalia. Proiecistis forte vestras posiciones ad cloacas. (...) Fuistis realiste, iam sitis terministe, quia per parum longius itur et modico gressu distancius receditur.“

Za významný milník procesu transformativní recepcce myšlení Jana Wyclifa na pražské univerzitě je v historiografii všeobecně považován podzim let 1397 a 1398. Někdy v rozmezí tohoto jednoho roku byl mladým a nedávno graduovaným mistrem svobodných umění Janem Husem dokončen opis komplexu filozofických traktátů evangelického doktora (*De tempore, De ideis, De materia et forma, De universalibus*) – dnes dochovaný ve Stockholmu – psaný snad na zakázku jeho staršího mentora a přítele Křišťana z Prachatic († 1439).² Záslouhou Husovy zprávy o významu Wyclifova traktátu *De universalibus* pro pražské doktrinnální spory byl tento text jednomyslně považován za klíčový a stál v centru pozornosti odborného bádání po řadu desetiletí. Na moderní historicko-kritickou edici textu si však odborná veřejnost musela počkat až do poloviny osmdesátých let 20. století. V rozsáhlé předmluvě český badatel Ivan J. Müller naznačil některé doposud neznámé poznatky o rané recepci tohoto Wyclifova traktátu prolamující v historiografii již dříve kanonizovanou hranici let 1397 a 1398. Na základě komplexního vyhodnocení všech dvaceti tří rukopisů (šesti z anglické a sedmnácti z bohemikální tradice) upozornil Müller na velmi nízkou kvalitu Husova opisu textu Wyclifova pojednání *De universalibus* ve stockholmském kodexu, dokončeném na podzim roku 1398. Opis však patří do nejstaršího textového pole bohemikální rukopisné tradice (v této první vrstvě se dochovalo zhruba čtyři až pět rukopisů datovaných před rok 1409).³ Jako předlohu pro svůj opis použil betlémský kazatel o něco málo starší pražský rukopis pocházející z roku 1397,⁴ avšak od šesté kapitoly využil jiný vzor (nám dnes bohužel neznámý), podle něhož opravil již dříve napsaný text. Původní předloha Husova opisu je však pozoruhodná z jednoho hlediska. Jedná se o fragment traktátu *De universalibus* končící náhle uprostřed věty na počátku deváté kapitoly v moderní kritické edici a podle Müllerových závěrů podává toto torzo svědectví snad o více jak desetileté či dokonce dvacetileté české opisovačské tradici.⁵ Nejvýznamnější vrstva dochovaných rukopisů bohemikální tradice Wyclifova pojednání *De universalibus* však pochází z let 1409/1410–1412. Soubor těchto nových opisů má překvapivě velmi blízký vztah k anglické rukopisné tradici a některé konkrétní rukopisy dokonce putovaly z Čech do

² Ke stockholmskému kodexu (rkp. Stockholm, Kungliga Biblioteket, Codex Holmiensis A 164, fol. 1r–136v) a k jeho margináliím zejména viz Jiří DAŇHELKA, *Das Zeugnis des Stockholmer Autographs von Hus*, *Die Welt der Slawen* 27, 1982, s. 225–233. Souhrnně k rukopisné transmisi Wyclifova díla v Čechách především Anne HUDSON, *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, Aldershot – Burlington 2008; dále TÁŽ, *From Oxford to Bohemia: reflections on the transmission of Wycliffite texts*, *Studia mediaevalia Bohemica* 2, 2010, s. 25–37; TÁŽ, *Opera omnia: Wyclif's works in England and Bohemia*, in: Michael van Dussen – Pavel Soukup (edd.), *Religious Controversy in Europe, 1378–1536. Textual Transmission and Network of Readership*, Turnhout 2013, s. 29–69. Jako soubor napsaný na zakázku Křišťana z Prachatic chápe stockholmský kodex Anežka VIDMANOVÁ, *Šmaheliana*, *Listy filologické* 118, 1995, s. 309–314 (citují podle František ŠMAHEL, *Nalézání, setkávání a mýjení v životě jednoho medievalisty*, Praha 2009, s. 282–289, zde s. 287). Kritické námitky proti této interpretaci vznesl nedávno F. Šmahel, podle jehož názoru si Hus traktáty opsal pouze pro vlastní potřebu, z marginálních glos v kodexu prý vyplývá, že betlémský kazatel Wyclifova pojednání dosud neznal (František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 39–40, 238).

³ Johannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, ed. Ivan J. MÜLLER, Oxford 1985, s. xli; srov. takéž lakonickou poznámku ke kvalitě Husova opisu *De materia et forma* v současném katalogu Wyclifových děl, Williell R. THOMSON, *The Latin Writings of John Wyclif. An Annotated Catalogue*, Toronto 1983, s. 35: „The young Master of Arts was evidently working in haste.“

⁴ V edici označený jako Z (= Praha, Národní knihovna /dále NK/, III.G.10, fol. 70r–104v), popis rukopisu viz Johannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. lv–lviii.

⁵ Johannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. xli–xlii, xliii pozn. 79, lv–lviii.

Anglie a zpět.⁶ Arcibiskupské nařízení z 16. července 1410 o spálení kodexů s odsouzenými Wyclifovými traktáty a protiúder semknutého šiku českých „přátel idejí“ v podobě veřejné obrany v horkém létě 1410, toto vše představovalo vnější impulsy pro horečnou písarskou činnost, která byla spojena s obnovou v Praze prořídleho *corpus wyclifasticum*. Pod vlivem těchto událostí se pak do Čech dostala řada nových opisů.⁷

Další nové poznatky o recepci Wyclifova myšlení v pražském intelektuálním prostředí před všeobecně přijímanou hranicí 1397 a 1398 naznačil v novém miléniu polský badatel Włodzimierz Zega. V detailním zkoumání dvou verzí *Komentáře k Sentencím* i univerzitní otázky *Utrum mundus potuerit esse ab aeterno* Mikuláše Bicipita († 1390/1391), domini-kánského mistra z konventu od pražského sv. Jiljí, aktivního na pražské univerzitě od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století, v některých partiích prokázal jednoznačný vliv myšlení Jana Wyclifa. Podle Zegových přesvědčivých závěrů Mikuláš ve svých textech využil několika traktátů evangelického doktora, a to již kolem roku 1380 v první redakci svého komentáře k Lombardského *Sentencím* (konkrétně pojednání *De tempore*, dále pravděpodobně i *De potentia productiva dei ad extra*, *De verbi incarnatione*, *De eucharistia* a některé ze dvou pojednání o obecninách – buď *Purgans errores circa universalialia in communi* nebo *De universalibus*).⁸ Rovněž do svého textu kritickým způsobem zapracoval i některé Wyclifovy názory, aby oponoval příslušným partiím z výkladu *Sentencí* prominentního příslušníka pražské nominalistické *schola communis* a konkurenta Konráda ze Soltau († 1407). Mikuláš se v jedné distinkci komentáře ostře vymezil vůči našemu vlivnému modernímu doktorovi (*noster modernus valens doctor*), obzvláště proti jeho názorům na obecné termíny (rody, druhy) a připomněl, že jeho sok patří z doktrinálního hlediska mezi „žáky bratra Viléma Ockhama, které ctíhodný Anselm nazývá kacíři dialektiky“.⁹ Bicipitova kritika přináší dále jeden významný doklad o doktrinálním povědomí a jistém rozvrstvení škol i stylů myšlení v pražském prostředí pro období osmdesátých let 14. století. V opozici vůči svému konkurentovi postuloval Mikuláš po boku všech starých a nových mistrů (*cum omnibus antiquis et modernis*), jmenovitě Petra Lombardského, Augustina,

⁶ Müller o této vrstvě rukopisů hovoří dokonce jako o „nové“ či „druhé české tradici“, srov. Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. lxxxvii. Jeden z těchto rukopisů (konkrétně Wien, ÖNB 5204) obsahuje i pozoruhodné staročeské marginální glosy, např. fol. 92v: „Kterak sye nassym czechom vyede v Praze“ nebo fol. 100v: „kterak sye neagy (?) v czechach“ (vše citováno podle Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. lxxv). Písařem tohoto kodexu měl být kterýsi Václav, opis *De universalibus* byl zapsán někdy mezi roky 1409 až 1410, z Prahy byl přenesen do Anglie, kde byl text porovnán a opraven podle rukopisů klonících se k anglické tradici, viz Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. lxxvi.

⁷ Příkaz ke spálení Wyclifových kodexů viz František PALACKÝ (ed.), *Documenta mag. Joannis Hus*, Prag 1869, s. 378–385 (zejména s. 380 se seznamem odsouzených traktátů). K samotnému spálení kodexů viz tradiční interpretace Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení*, I/1, Praha 1919, s. 400–404, 412–417; Václav FLAJS-HANS, *Spálení knih Viklefových 1410*, Českých časopis historický 42, 1936, s. 77–88; kritické čtení pramenů srov. Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 306–309, 312–314; F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, s. 78–79, 83–86. O obdržení nějaké zásilky rukopisů Jana Wyclifa z Anglie nás informuje Husův list Richardu Wychovi napsaný po 15. 3. 1411, viz Jan HUS, *Sto listů*, ed. Bohumil RYBA, Praha 1949, s. 43: „Milostivý Bůh buď Vaší odplatou, že jste nám potřebným opatřil s tak značnými námahami rukopisy.“; Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, Praha 1920, s. 85: „Deus graciosus sit merces vestra, quod tantis laboribus exemplaria nobis egentibus ministratis.“

⁸ Włodzimierz ZEGA, *Filosofia Boga w Quaestiones Sententiarum Mikołaja Bicepsa*, Warszawa – Bydgoszcz 2002, s. 88–101 (zvl. s. 100–101).

⁹ Nicolaus BICEPS, *Quaestiones Sententiarum*, I, l. d. 8, q. 6, in: W. Zega, *Filosofia Boga w Quaestiones Sententiarum Mikołaja Bicepsa*, s. 162/89, 160/38–39: „discipuli fratris Wilhelmi Occam, quos venerabilis Anselm vocat dialecticae haereticos“.

Tomáše Akvinského, Bonaventury, Alexandra z Hales, Jana Quidorta a Viléma z Ware, reálnou existenci věci v druzích i rodech (*res esse realiter in speciebus et generibus*). Odmítl nominalistický výklad obecnin zřetelně inklinující k Janu Buridanovi, podle něhož existuje druh jako pojem druhu (*species esse terminum specificum*), který označuje věci odpovídajícím způsobem pojmem jediného druhu (*significat res adaequate sub uno conceptu unius speciei*), přičemž věci se nazývají tímž pojmem druhu, protože jsou označovány stejným druhovým pojmem v řeči či v mysli (*res dicunt eiusdem speciei, quia significantur per eundem terminum specificum in voce vel in mente*).¹⁰ Biceps se rovněž vehementně postavil i vůči dalšímu Konrádovu postulátu, podle něhož Bůh náleží pod kategorii podstaty nebo druhu.

Ivan J. Müller nedávno doplnil své starší závěry o recepci Wyclifova pojednání *De universalibus* na pražské univerzitě v pozdním středověku. K problematice se vrátil v úvodu kritické edice pražského komentáře k tomuto pojednání evangelického doktora, připisovaného dnes na základě nepřímé atribuce Štěpánovi z Pálče.¹¹ Dobu vzniku pražského komentáře ve formě textového výkladu problému (*expositio textualis problematum*) Müller určil k roku 1394 až 1395, tedy zhruba do stejné doby, kdy vznikl i významný traktát *Tractatus de universalibus realibus (maior)* českého akademika M. Stanislava ze Znojma († 1414), v té době ještě horlivého propagátora Wyclifova realismu.¹² Podle Müllerových závěrů vznikl český komentář (stejně jako Stanislavovo zmíněné pojednání) pro potřeby univerzitní výuky jako podklad k dalším diskusím. Autor komentáře znal a měl k dispozici prokazatelně i další texty evangelického doktora, a to nejen jeho logické traktáty (*De logica* a *Logicae continuatio*), ale i některá další filozofická díla (jako *De ideis* či *De materia et forma*) a dokonce i významné teologické pojednání *De Trinitate*. Na všechny tyto texty se autor ve svém komentáři explicitně odvolává.¹³ Müller pak ve stopách Zegových zkoumání o vlivu některých textů Jana Wyclifa na českého dominikána Mikuláše Bicipita vyslovil názor, že Wyclifovo pojednání *De universalibus* muselo být na půdě Českého království známo již před rokem 1397, a definitivně svými novými závěry prolomil tuto všeobecně přijímanou hranici s nejstaršími známými doklady o recepci tohoto Wyclifova textu na území Českého království. Podle Müllerovy interpretace bylo celé toto pojednání v Praze

¹⁰ Nicolaus BICEPS, *Quaestiones Sententiarum*, I. I, d. 8, q. 6, s. 162/82–84, s. 160/40–45; srov. Johannes BURIDANUS, *Quaestiones super librum Porphyrii Isagogen*, q. 14, in: Jan BURIDAN, *Komentář do Isagogi Porfyriusza*, ed. Ryszard TATARZYŃSKI, Przegład Tomistyczny 2, 1986, s. 184/2248–185/2276, a dále taktéž viz Johannes BURIDANUS, *Summulae de praedicabilibus*, ed. Lambertus Marie DE RIJK, Nijmegen 1995, s. 13/12–22.

¹¹ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, ed. Ivan J. MÜLLER, Praha 2009. K Pálčově autorství zejména viz František ŠMAHEL, 'Circa universalialia sunt dubitationes pauce', I–III, Studie a texty k pražskému sporu o universalialia realia, Filozofický časopis 18, 1970, s. 987–997 (zde s. 988–991).

¹² *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 53–54, 56–58. Text Stanislavova traktátu byl omylem vydán jako Wyclifův viz Iohannes WYCLIF, *Miscellanea philosophica*, II, ed. Micheal Henry DZIEWICKI, London 1905, s. 1–151. Na tento omyl upozornil jako první Jan SEDLÁK, *Studie a texty k náboženským dějinám českým. Studie a texty k životopisu Husovu*, II, Olomouc 1915, s. 119; průkazněji posléze Samuel Harrison THOMSON, *Some Latin Works Erroneously Ascribed to Wyclif*, *Speculum* 3, 1928, s. 382–391, pro *De universalibus* zvl. s. 383–384.

¹³ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 47, konkrétně odkazy na některé logické traktáty (*De logica* – s. 238 pozn. 14, zde je však třeba doplnit chybějící odkaz: *Sufficiencia praedicamentorum*, tract. 3, in: *De logica*, vol. 1, cap. WLW 3, p. 11/26–12/5; *Logicae continuatio* – s. 291 pozn. 15 a s. 299 pozn. 17), odvolání se na *De ideis* (s. 116 pozn. 10, s. 119 pozn. 19, s. 224 pozn. 6), na *De materia et forma* (s. 204 pozn. 15) a na *De Trinitate* (s. 101 pozn. 27).

dostupné snad již kolem roku 1382.¹⁴ Novou interpretaci prokazuje Müller poukazy na již zmíněný nejstarší známý rukopis uvedeného pojednání v rámci celé české bohemikální tradice, dochovaný pouze ve formě fragmentu v počtu devíti kapitol (oproti známým patnácti v současné kritické edici), a na český komentář k tomuto textu připisovaný dnes Štěpánovi z Pálče. Autor bohemikálního komentáře využil fragmentární rukopis s takřka devíti kapitolami jako vzoru i předlohy svého výkladu. Na konci textu nacházíme jeho hořký povzdech a zároveň i hrdou proklamaci: „Více v tomto textu látky nemáme. A to, (co máme), dobře studujme.“¹⁵ Po vyhodnocení všech odchylek i růzností v rámci celé rukopisné tradice a určení relativní vzdálenosti obou těchto textů od nejlépe dochovaného originálu pojednání *De universalibus*, uloženého dnes v knihovně katedrální kapituly v anglickém Lincolnu, hovoří Müller nyní o těchto dvou bohemikálních rukopisech jako o vrstvě dokládající „starší českou tradici textu“.¹⁶

V současné diskusi byly nové interpretace Ivana J. Müllera akceptovány buď s jistými rozpaky, nebo s určitými výhradami.¹⁷ Zejména František Šmahel, doyen současné husitologie a přední znalec bohemikální rukopisné tradice Wyclifova díla, zpochybnil Müllerovu ranou dataci dostupnosti kompletního traktátu *De universalibus* s úplným textem tohoto pojednání na území Českého království před všeobecně přijímanou hranicí roku 1397. Dále taktéž upozornil na skutečnost, že první známé doklady o kritice Wyclifova pojetí obecnin z tábora pražských nominalistů pocházejí až z období krátce před rokem 1400 (jedná se o kritiku pražského německého nominalisty Jana Arsena z Langenfeldu).¹⁸ Aby František Šmahel ustoupil od své první námitky, požaduje důkaz v podobě úplného opisu pojednání *De universalibus* bohemikálního původu datovatelného *ante* 1397. Vzhledem ke snad (téměř) úplnému soupisu známého rukopisného korpusu Wyclifova díla, jež registruje katalog Williella R. Thomsona a některé jeho dodatky, je však možné prozatím pochybovat o nálezů či existenci nějakého dnes neznámého bohemikálního rukopisu s úplným opisem tohoto Wyclifova traktátu, který by byl datovatelný před všeobecně kanonizovanou hranicí roku 1397 (i když tuto možnost samozřejmě nemůžeme v současnosti naprosto vyloučit).¹⁹

¹⁴ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 50.

¹⁵ Text fragmentu končí zhruba tři strany od začátku deváté kapitoly v dnešní historicko-kritické edici (viz Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 185/52), stejně tak i český komentář, k závěrečné poznámce komentátora srov. *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 306: „Plus enim de textu materiae istius non habemus. Et ista bene studeamus.“

¹⁶ I. J. MÜLLER (ed.), *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 51–54, 68–69.

¹⁷ Ota PAVLÍČEK, *Unikátní komentář ke spisu „De universalibus“ Johna Wyclifa*, *Filosofický časopis* 58, 2010, s. 942–947; František ŠMAHEL, *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, *Studia mediaevalia Bohemica* 2, 2010, s. 150.

¹⁸ František ŠMAHEL, *Ein unbekanntes Prager Quodlibet von ca. 1400 des Magisters Johann Arsen von Langenfeld*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 33, 1977, s. 199–215 (přetisk viz František ŠMAHEL, *Die Prager Universität im Mittelalter. The Charles University in the Middle Ages. Gesammelte Aufsätze, Selected Studies*, Leiden – Boston 2007, s. 336–358). Kritika německého nominalisty Jana Arsena z Langenfeldu v jeho *quaestio principalis* míří na problematiku numerického vztahu mezi jednotlivinami a obecninami, týká se dvou pasáží z Wyclifových pojednání o obecninách (Iohannes WYCLIF, *Purgans errores circa universalis in communi*, in: Týž, *De ente librorum duorum*, ed. Michael Henry DZIEWICKI, London 1909, s. 37–48, a Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 185/59–65).

¹⁹ W. R. THOMSON, *The Latin Writings of John Wyclif*, s. 20–24, a některé významné dodatky i opravy Thomsonova katalogu srov. Appendix II: Supplements to manuscript listing, in: A. HUDSON, *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, s. 1–16 (dodatek neregistruje žádné nové rukopisy *De universalibus*). Zpráva Jindřicha Marka z vratislavské knihovny připomíná pouze jeden známý rukopis *De universalibus* registrovaný

V této studii se soustředíme zejména na druhou námitku Františka Šmahela a pokusíme se detailním způsobem představit nominalistickou kritiku Wyclifova realismu, kterou je možné v Praze zaznamenat již před rokem 1397 a jejíž kritický osten míří rovněž i na některé partie pojednání *De universalibus*.²⁰ Prokazatelné svědectví o této kritické debatě nám podává jeden anonymní logický traktát, který byl současnou historiografií sporu o *universalia realia* i vývoje realismu na pražské univerzitě zcela ignorován a jenž vznikl prokazatelně v prostředí nominalistické *schola communis* v Praze již mezi roky 1394 až 1397. Pro zevrubné pochopení významu tohoto textového monumentu nejprve rámcovým způsobem shrneme institucionální i doktrinální podobu výuky logiky na pražské fakultě svobodných umění v období zhruba mezi roky 1366 až 1400. Následně si představíme hlavní linie nominalistické kritiky realismu z pražského anonymního logického traktátu. Nakonec zevrubným způsobem vyhodnotíme význam tohoto textu pro dosavadní znalosti vývoje nominalismu a realismu na pražské univerzitě v období pozdního středověku.

II.

Když byla v roce 1347/1348 založena Univerzita Karlova, latinské překlady *corpus aristotelicum* patřily již více než devadesát let po celé Evropě do učebních sylabů artistických fakult jako součást *trivium* a tvořily jeden ze základních registrů středověkého filozofického diskursu.²¹ Zásadou několika překladatelských vln od druhé třetiny 12. století až po druhou třetinu 13. století se na latinském Západě mohutně rozšířily překlady Aristotelových textů (zejména z arabštiny) a latinsky myslící intelektuálové díky nim poznali nejenom některé doposud zcela neznámé texty, ale také získali přístup k dědictví pozdně antické komentářové tradice. Paralelně vedle překladů a po inkorporaci tohoto textového pole do latinského filozofického diskursu i školní praxe se postupně začaly rozvíjet různé způsoby a žánry komentování do latiny přeložených, avšak obtížně srozumitelných textů, jejichž autor byl tvůrci komentářů pro hloubku myšlenek autoritativně nazýván jako Filozof.²² Soubor Aristotelových logických pojednání členěný na *ars vetus* a *ars nova*, obohacený ještě o další logické příručky (např. o latinský překlad Porfyriova *Isagogé*, *Liber sex principiorum* připisovaný Gilbertu Porretanovi, *Summulae logicales* autorsky připisované Petru Španělskému a další texty i překlady od Boethia), se stal základním nástrojem pro

již v Thomsonově souborném katalogu, viz Jindřich MAREK, *Díla Johna Wyclifa v rukopisech vratslavské univerzitní knihovny*, Studie o rukopisech 39, 2009, s. 293–297 (zvl. s. 296).

²⁰ V poslední rekonstrukci pražského sporu o *universalia realia* však František Šmahel připouští, že např. Husem zapsaný text *Replicatio de universalibus* datovatelný do roku 1398, dochovaný dnes v již zmíněném stockholmském kodexu, obsahuje patrně nejstarší polemiku s Wyclifovým chápáním obecnin v bytnosti (*universalia in essendo*), srov. František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 192.

²¹ Základním přehledem nadále zůstává Bernard G. DOD, *Aristoteles latinus*, in: Norman Kretzmann – Anthony Kenny – Jan Pinborg – Eleonore Stump (eds.), *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, Cambridge 1982, s. 45–79; Charles H. LOHR, *The medieval interpretation of Aristotle*, in: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, s. 80–99.

²² Souhrnně k vlivu arabského myšlení na latinský filozofický diskurs viz Charles BURNETT, *Arabic into Latin. The Reception of Arabic Philosophy into Western Europe*, in: Peter Adamson – Richard C. Taylor (eds.), *The Cambridge Companion to Arabic Philosophy*, Cambridge 2005, s. 370–404. K vývoji žánrů v rámci latinské komentářové tradice Olga WEJERS, *The Literary Forms of the Reception of Aristotle, Between Exposition and Philosophical Treatise*, in: *Etudes sur la Faculté des arts dans les universités médiévales*, Recueil d'articles, Turnhout 2011, s. 157–190.

výuku logiky na středověkých univerzitách v celé středověké Evropě. Již pařížská statuta z 19. března 1255 předepisovala přesné pořadí i dobu studia jednotlivých logických spisů od počátku studia na artistické fakultě.²³ Pařížským vzorem se patrně řídila i statuta pražské artistické fakulty, i když se nám dochovaly pouze fragmentární záznamy o institucionální podobě výuky, pocházející většinou až z konce šedesátých let 14. století. Je snad možné se domnívat, že statuta *ex post* písemně kodifikovala způsob výuky i praxi, jež se postupně ustálila během prvních dvou dekad od vzniku pražské univerzity.²⁴ Dílčí články statut předepisovaly poplatek (*pastum*) za povinnou dobu návštěvy jednotlivých přednášek Aristotelových logických spisů i k nim přiřčených logických příruček. Nejdražší poplatky byly na pražské artistické fakultě za přednášky o *Prvních analytikách* a *Topikách* (za čtyřměsíční lekci činil poplatek čtyři groše), poté za lekce k první části logického souboru *ars vetus* (čtyřměsíční přednášky za poplatek tři groše), po nich za *Druhé analytiky* (poplatek tři groše po třech měsících) a nejlevnější přednášky o *Sofistických důkazech* a za logickou příručku *Summulae logicales* (po dvou groších za tříměsíční lekci).²⁵ Předpisy rovněž určovaly maximální i minimální dobu čtení jednotlivých logických spisů. Celkově se jednalo minimálně o 24 % a maximálně o 27 % studentského *curricula* na artistické fakultě. Pro *ars vetus*, *První analytiky* a *Topiky* to byly nejdéle čtyři měsíce a nejméně měsíce tři, pro *Druhé analytiky* a *Summulae logicales* maximálně tři měsíce a minimálně alespoň deset týdnů, pro *Sofistické důkazy* nejdéle tři měsíce a nejméně měsíce dva.²⁶

Dva záznamy pražských statut jsou však pozoruhodné z jiného hlediska. Autoritativně totiž po mistrech požadovaly, aby při výuce a během výkladů užívali osvědčené texty slavných mistrů z univerzitních center jako Paříž nebo Oxford. Konkrétně měli pražští mistři během svých lekcí užívat na způsob diktátu (*in modo pronuntiandi*) především zkrácené otázky Buridanovy (*quaestiones accuratae Buridani*) a jiných mistrů (*et aliorum magistrorum*).²⁷ Zejména poslední zmíněný předpis vtiskl doktrinální pečeť celé pražské artistické fakultě do dalších dekad 14. století. Potvrzují to i výsledky řady širších rukopisných výzkumů s předběžnými rozbory dochovaných komentářů Jana Buridana v knihovnách ve střeoevropském prostoru. Pražská fakulta svobodných umění byla v poslední třetině 14. století přímo baštou nominalismu buridanovského ražení.²⁸ Na základě analýz

²³ Obecně ke studiu logiky na středověkých univerzitách viz Alfonso MAIERÙ, *University Training in Medieval Europe*, Leiden – New York – Köln 1994, s. 117–141. K pařížským statutům z 19. 3. 1255 s rekonstrukcí předepsaného pořadí i počtu týdnů studia *corpus aristotelicum* srov. Jean ISAAC, *Le peri hermeneias en Occident de Boèce à Saint Thomas*, Paris 1953, s. 82–83.

²⁴ K institucionálnímu a doktrinálnímu vývoji od počátků pražské artistické fakulty do roku 1419 souhrnně František ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, in: Michal Svatoš (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/1348–1622, Praha 1995, s. 101–133 (ke statutům s. 104–113).

²⁵ *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis* (= MHUP) I/1, Prague 1830, s. 76–77 (záznam z roku 1366).

²⁶ Pro schéma všech povinných přednášek na pražské artistické fakultě i výpočet studentského cyklu srov. F. ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, s. 114–115, k jednotlivým přednáškám viz MHUP I/1, s. 82–83 (zápis z 13. 7. 1370).

²⁷ Pro užívání výkladů slavných mistrů z Oxfordu a Paříže pro výuku srov. MHUP I/1, s. 13–14 (zápis z 20. 4. 1367), pro zkrácené otázky Buridana i jiných mistrů viz MHUP I/1, s. 82 (zápis z 13. 7. 1370). Ke způsobu *pronuntiatio* ve smyslu nadiktování kompletního textu daného díla v pražském prostředí např. Josef TRÍŠKA, *Modus pronuntiandi*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 8/1, 1967, s. 7–39; naposledy Jiří KEJŘ, *Pronuntiatio*, *Studie o rukopisech* 36, 2005–2006, s. 57–66 (přetisk Jiří KEJŘ, *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*, Praha 2012, s. 281–287).

²⁸ Mieczysław MARKOWSKI, *L'influence de Jean Buridan sur les universités d'Europe centrale*, in: Zénon Kaula – Paul Vignaux (edd.), *Preuves et raisons à l'Université de Paris. Logique, ontologie et théologie au*

především dochovaného stavu a počtu rukopisných nálezů se předpokládá jejich podstatně vyšší původní množství. Několik pražských exemplářů zkrácených Buridanových komentářů k některým pojednáním aristotelského souboru *Organon* se dochovalo např. v rukopisných sbírkách v Praze, Vídni, Erfurtu a Lipsku (v rozmezí od druhé poloviny čtyřicátých let až do poloviny devadesátých let 14. století).²⁹ I když byl vliv Buridanova myšlení na artistické fakultě skutečně velmi silný, není již dnes možné akceptovat užívání zcela vágního pojmu „buridanismus“ pro postižení doktrinálního charakteru pražského nominalistického myšlení v poslední třetině 14. století. Tyto předběžné pokusy byly a jsou stále činěny pod vlivem starší významné práce polského medievisty Mieczysława Markowského. Současné bádání a rozsáhlé výzkumy i nové kritické edice za posledních více než třicet let nabouraly představy o doktrinální homogenitě či dokonce existenci tzv. Buridanovy školy (obecně se pod tento pojem spojovali dohromady myslitelé jako Jan Buridan, Albert Saský, Mikuláš Oresme a Marsilius z Inghenu).³⁰ Soupisy dochovaných rukopisů rovněž ukazují, že na pražské fakultě svobodných umění měly pro školní praxi velký význam vedle Buridanových zkrácených komentářů i podobné výklady Marsilia z Inghenu († 1396). Bohemikálního původu či jinde v rukopisných sbírkách (zejména v Krakově) se dochoval – stejně jako v případě Buridana – celý soubor Marsiliových zkrácených logických výkladů k Aristotelovu *Organon*, jež byly v Praze užívány při školní výuce zhruba od osmdesátých let 14. století.³¹ Vliv některých dalších Marsiliových textů byl již prokázán v logických traktátech

XIVe siècle, Paris 1984, s. 149–163; souhrnný pokus o shrnutí dějin i působení Buridanových zkrácených výkladů na univerzitách ve středoevropském prostoru Bernd Erich MICHAEL, *Johannes Buridanus. Studien zu seinem Leben, seinem Werken und zur Rezeption seiner Theorien im Europa des späten Mittelalters*, I, Berlin 1985, s. 321–389 (pro význam pražské univerzity v procesu transmise textů do celé střední Evropy viz s. 332–340).

²⁹ K Praze Mieczysław MARKOWSKI, *Die Aristotelica in den mittelalterlichen Handschriften der Bibliothek des Metropolitankapitels zu Prag*, Acta Mediaevalia 8, 1995, s. 252–253; k Vídni Týž, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in bibliothecis Wienensibus asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, s. 19, 28–29, 34; srov. Harald BERGER, *Die anonymen Quästionen zur Ars vetus im Cod. 5461 der ÖNB Wien, Bl. 90ra-119vb (geschr. um 1370), Kritische Transkription von 13 der 50 Quästionen (I. 1–3, 8; II. 1–2, 7, 12; III. 1, 3, 15–17)*, Studia Antyczne i Mediewistyczne 38, 2005, s. 163–172; k Erfurtu Mieczysław MARKOWSKI, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca Amploniana Erfordiae asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 19, 23–24; k Lipsku Týž, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum qui in Bibliotheca Universitatis Lipsiensis asservantur*, Kraków 2012, s. 18, 22, 29. Přehled dostupných edic s Buridanovými komentáři k Aristotelovu *Organon* viz Jack ZUPKO, *John Buridan. A Portrait of a Fourteenth-Century Arts Master*, Notre Dame 2003, s. 275–277.

³⁰ Pro starší práce zejména Mieczysław MARKOWSKI, *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971. Shrnutí současného bádání nejlépe Johannes M. M. Hans THUSSEN, *The Buridan School Reassessed. John Buridan and Albert of Saxony*, Vivarium 42, 2004, s. 18–42. Thijssen na základě důkladného institucionálně prosopografického výzkumu i doktrinální analýzy několika verzí Buridanovy *lectury* Aristotelovy *Fyziky* a *quaestiones* stejného Aristotelova textu Alberta Saského přesvědčivě naboural obecně vžitě představy o doktrinální homogenitě a existenci buridanovské školy. Navrhuje hovořit spíše o nevelké intelektuální síti, jež existovala mezi všemi uvedenými mysliteli. Thijssenovy názory jsou v současné historiografické produkci jednoznačně akceptovány, srov. Joël BIARD, *Nominalism in the Later Middle Ages*, in: Robert Pasnau – Christina Van Dyke (eds.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy*, II, Cambridge 2010, s. 672.

³¹ František ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500*, Mediaevalia Philosophica Polonorum 25, 1980, 64–65, 73–74, 82–83, 90, 97, 100–101, 104. Maarten J. F. M. Hoenen ve své obecné komparaci Buridanových a Marsiliových komentářů k Aristotelovi upozorňuje sice na jejich podstatné shody, nicméně zmiňuje některé odlišnosti Marsiliových výkladů od Buridanových, např. jsou buď rozsáhlejší, nebo některé problémy tematizuje ze zcela odlišného hlediska než Buridan, srov. Maarten J. F. M. HOENEN, *Marsilius of Inghen, Divine Knowledge in Late Medieval Thought*, Leiden – New York – Köln 1993, s. 16–17.

nominalisty Ludolfa Meistermanna z Lübecku († 1418), pocházejících z počátku devadesátých let 14. století, který o něco později neblaze zasáhl do remanenční kauzy a proslul svým udáním prominentního českého stoupence evangelického doktora Stanislava ze Znojma.³² Bohemikálního původu jsou rovněž některé dochované výklady k Aristotelovým *Druhým analytikám* Alberta Saského († 1390). V pražském univerzitním prostředí však byly taktéž hojně recipovány i další jeho logické traktáty (*Peritulis logica* a *Quaestiones circa logicam*, pražského původu jsou i *Sophismata*, dochovaná dnes ve Vídni).³³ Počítat je však třeba s vlivem ještě dalších doktrínálně velmi různorodých výkladů. Namátkou např. s pařížskými komentáři k Aristotelovým *Prvním analytikám* Jakuba z Douai († pol. 13. stol) nebo k *Druhým analytikám* Jindřicha z Bruselu († po 1310), taktéž s komentářem k *Druhým analytikám* Roberta Grossetesteho († 1253) a dále s komentáři k *Topikám* od dalšího pařížského mistra Adenulfa z Anagni († 1289) nebo od Radulfa Brita († 1320), rovněž i s komentáři k *Sofistickým důkazům* od Jiljího Římského († 1326) či Mikuláše Pařížského († 1254).³⁴

Pražská artistická fakulta však nebyla pouze pasivním prostředím, kde byla recipována jen Buridanova logická pojednání. Zejména v druhé polovině šedesátých let 14. století – po založení Karlovy koleje v roce 1366, v reakci na vznik konkurenčních univerzitních center v Krakově (1364) a ve Vídni (1365) – získali pražští mistři nové zázemí a využili této institucionální podpory k nebývalé expanzi. Všechny nitky se sbíhají k okruhu šesti až sedmi mistrů regentů, jmenovitě k Martinovi z Veselic, Heřmanovi z Winterswiku, Otovi z Werderu, Wikboldovi Stutte z Osnabrücku,³⁵ Jindřichovi z Bronkowa a k Janovi z Parimi nazývanému též Witepennyng z diecéze Cammin jihovýchodně od dnešního Rostocku, z nichž polovina přešla z Erfurtu do Prahy. Bývalí erfurtští mistři v Praze našli nejen kýženou institucionální podporu, ale také širší uplatnění v podobě možnosti získat plnohodnotné akademické grady na všech fakultách i lákavou vidinu nových výnosných obročí a prebend. Nad ostatní mistry vynikl později proslulý německý filozof a teolog Jindřich Totting z Oyty († 1397). Svým vlivem i nezdolnou aktivitou se zasadil o nebývalý rozvoj pražské

³² C. Reinhard HÜLSEN, *Zur Semantik der anaphorischen Pronomina. Untersuchungen scholastischer und moderner Theorien*, Leiden 1994, s. 198, 254–257, 337–392, a dále; Egbert Peter BOS, *Towards a Logic of Fiction, Ludolph Meistermann of Lübeck*, in: Jan A. Aertsen – Andreas Speer (edd.), *Was ist Philosophie im Mittelalter?*, Berlin – New York 1998, s. 809–817. Meistermann se ve svých čtyřech logických traktátech (dokončených v Praze kolem roku 1393) vyrovnává se sémantickou teorií supozice (*suppositio*) Marsilia z Inghenu, Tomáše Manlevelta, Alberta Saského a jejich některá logická pojednání přímo cituje. Ke Stanislavovi ze Znojma a remanenční kauze viz Stanislav SOUSEDÍK, *Stanislaus von Znaim († 1414). Eine Lebensskizze*, Mediaevalia Philosophica Polonorum 17, 1973, s. 37–56 (zvl. s. 47–49).

³³ F. ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit*, s. 91–92; M. MARKOWSKI, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in bibliothecis Wienae asservantur*, s. 34–35 (komentář k *Druhým analytikám*), s. 175 (*Sophismata*), k pražskému původu těchto rukopisů Týž, *Johannes Buridanus Kommentare zu Aristoteles' Organon im mitteleuropas Bibliotheken*, in: Jan Pinborg (ed.), *The Logic of John Buridan*, Copenhagen 1976, s. 17–18. K některým rukopisům Albertových logických traktátů dochovaných v Praze Vilém HEROLD, *Albert von Sachsen und die Prager Universität (Biographische Anmerkungen)*, in: Joël Biard (ed.), *Itinéraires d'Albert de Saxe*. Paris – Vienne aux XIVe siècle, Paris 1991, s. 295–296.

³⁴ K uvedeným komentářům viz F. ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit*, s. 87, 98–99, 101, 103–104. Např. z rukopisu Praha, Archiv Pražského hradu (= Knihovna metropolitní kapituly), L 66, fol. 81ra–91va, s komentářem k Aristotelovým *Sofistickým důkazům* je již vydáno několik textů ve formě otázek (*quaestiones*), viz Sten EBBESEN, *Termini accidentales concreti. Texts from the late 13th Century*, Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin 53, 1986, s. 66–68 (otázka 29); Dafne MURÈ, *Anonymus Pragensis on Equivocation*, Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin 68, 1998, s. 63–97 (otázka 7).

³⁵ K jeho pražské kariéře naposledy Harald BERGER, *Leben und Werk des Prager Professors und Rektors Wikbold Stutte aus Osnabrück (14. Jahrhundert)*, Sudhoffs Archiv 93, 2009, s. 96–113.

nominalistické *schola communis*, jež je možné sledovat právě od druhé poloviny šedesátých let 14. století až do osudného máje roku 1409, kdy došlo k nejvýznamnější pražské secesi nominalistických mistrů do konkurenčních univerzitních center ve střední Evropě. Jindřich snad v polovině padesátých let absolvoval pražskou fakultu svobodných umění a po krátké učitelské kariéře na erfurtském *studium generale* přešel do Prahy a svědomitým způsobem zde zastával učitelský úřad mistra regenta (cca od roku 1365 až do roku 1371). Během tohoto období se mu podařilo zrevidovat kompletní sadu komentářů k celému *corpus aristotelicum* a v univerzitních záznamech můžeme napočítat více než dvacet jeho přímých žáků.³⁶ Na pražské teologické fakultě započal i se studiem teologie a s předepsanými výklady Písma, poté i s obligatorním výkladem Lombardského *Sentencií*. Studium však byl nucen přerušit kvůli kontroverzi s Vojtěchem Raňkovým z Ježova a po svém odchodu k papežskému kuriálnímu soudu do Avignonu. Licenciát z teologie tak získal až počátkem osmdesátých let na pařížské Sorbonně.³⁷ Jindřichovy pražské výklady, zejména k *ars vetus*, mají výrazně nominalistický charakter a jsou silně ovlivněny Vilémem Ockhamem, Janem Buridanem a Albertem Saským. V ostatních komentářích, např. ve výkladu *Metafyziky*, v některých otázkách kritizoval realistické mistry jako Roberta Grossetesta a jeho názory na obecniny i ideje.³⁸ V Tottingových stopách rozvíjeli pražské nominalistické dědictví v komentářích k Aristotelovým logickým pojednáním zejména jeho žáci, z nichž můžeme jmenovat např. Konráda ze Soltau, ale i další jejich následovníci a pokračovatelé, jako například Jan Isner († 1411) nebo Jan z Münsterbergu († 1416). Komplexní vyhodnocení těchto i celé řady anonymně dochovaných komentářů či výkladů je dnes významným residuem bohemikální filozofie pozdního středověku.³⁹

Svědectví o recepci dobových logických pojednání z Paříže i z Oxfordu i o jistých proměnách výuky logiky na pražské artistické fakultě nám podává soubor logických traktátů Jana z Holandska († po 1371/1375), jenž patřil k nejbližšímu okruhu Jindřichových žáků. Nová vlna s cirkulací logických traktátů i nových příruček z kontinentu a z anglických ostrovů snad již od konce šedesátých a zejména v sedmdesátých letech 14. století našla v Praze

³⁶ K Jindřichově biografii stále Albert LANG, *Heinrich Totting von Oyta. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der ersten deutschen Universitäten und zur Problemgeschichte der Spätscholastik*, Münster 1937, s. 8–43, k jeho erfurtskému pedagogickému působení zejména Sönke LORENZ, *Studium generale Erfordense. Zur Erfurter Schulleben im 13. und 14. Jahrhundert*, Stuttgart 1989, s. 46–47, 186–189. Přehled Tottingova dochovaného díla podávají Olga WEIJERS, *Le travail intellectuel à la Faculté des arts de Paris. Textes et maîtres (ca. 1200–1500)*, IV, Turnhout 2001, s. 68–73; dále Fritz Peter KNAPP, *Die Literatur des Spätmittelalters in den Ländern Österreich, Steiermark, Kärnten, Salzburg und Tirol von 1273 bis 1439*, II/2, Graz 2004, s. 125–132; Dag Nikolaus HASSE, *Heinrich Totting von Oyta*, in: Christiane Stöllinglinger-Löser (red.), *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, XI, Berlin – New York 2004, sl. 1542–1556. Pro okruh pražských žáků zejména Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Henryk Totting z Oyty i jeho prascy uczniowie*, *Roczniki Historyczne* 61, 1995, s. 87–109.

³⁷ Thomas SULLIVAN (ed.), *Parisian Licentiate in Theology, A.D. 1373–1500. A Biographical Register*, II, The Secular Clergy, Leiden – Boston 2011, s. 12, 525–528.

³⁸ K výkladům z *ars vetus* Henricus Totting DE OYTA, *Quaestiones in Isagogen Porphyrii*, ed. Johannes SCHNEIDER, München 1979. Kritika Grossetesta srov. Henricus Totting DE OYTA, *Quaestiones in VII–XII libros Metaphysicae Aristotelis*, lib. VII, q. 10 (Erfurt, Bibliotheca Amploniana, F 329, fol. 21va–23ra) – edice v přípravě.

³⁹ K výkladům a komentářům Konráda ze Soltau viz F. ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit*, s. 60–61, 70–71, 80 (vydána je pouze jedna kapitola o podstatě z Konrádova výkladu *Kategorií*, viz Conradus DE SOLTOW, *Expositio libri Praedicatorum*, in: W. Zega, *Filosofia Boga w Quaestiones Sententiarum Mikolaja Bicepsa*, s. 171–172), k anonymním komentářům a k výkladům ostatních zmíněných mistrů srov. F. ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit*, s. 56–60, 63, 68–70, 72–73, 78–82, 84–86, 88–89, 92–94, 96.

úrodnou půdu zásluhou dřívějšího či paralelně dále působícího vlivu modismu a spekulativní gramatiky díky traktátům Martina z Dácie († 1304) či Tomáše z Erfurtu († po 1325).⁴⁰ Z Janova aktivního působení na pražské fakultě svobodných umění mezi roky 1369 až 1375 se dochoval soubor čtyř jeho logických pojednání, v nichž detailním způsobem pojednal o problematice reference, logických a sémantických paradoxech. První z textů (*Suppositiones*) nese stopy silného vlivu logického pojednání Alberta Saského (konkrétně recipuje některé partie z Albertova *Peritulis logica*). Druhý traktát (*Fallacie*) je naopak velmi úzce spřízněn se stejnojmenným pojednáním na kontinentu vlivného pařížského mistra logiky – následovníka Viléma Ockhama – Tomáše Manlevelta. Čtvrté pojednání (*Insolubilia*) je ovlivněno podobným textem mertoriána Viléma Heytesburyho († 1372/3) a jiný traktát (*Consequentie*) velmi vlivnou oxfordskou příručkou logiky *Speculum puerorum* dalšího z mertoniánů Richarda Billinghamu († cca 1361).⁴¹ Janova obeznámenost s anglickou i kontinentální tradicí a zmíněnými anglickými i ostatními logickými texty je zdůvodňována buď jejich hojnou dostupností v pražském intelektuálním milieu, nebo jeho možným pobytem v Oxfordu od druhé poloviny padesátých let (snad již od roku 1357 měl být členem jedné ze zdejších univerzitních kolejí). Z pražské fakulty svobodných umění však nebyl pravděpodobně první ani poslední, kdo se měl zasloužit o šíření anglických logických příruček na kontinentě. Další byl pravděpodobně i pozdější prokurátor českého plamenného kazatele Milíče z Kroměříže, augustinián eremita Jan Klenkok († 1374). Na pražské fakultě svobodných umění studoval na přelomu čtyřicátých až padesátých let 14. století a v Oxfordu v průběhu padesátých let (mistrem teologie se zde stal v roce 1359). V oxfordském prostředí se měl i on seznámit s již zmíněnou Billinghamovou logickou příručkou *Speculum puerorum* a nespíše i s traktáty dalších vlivných anglických logiků. Od sedmdesátých let byl Klenkok již opět aktivní na kontinentu, pravděpodobně jako profesor na pražské univerzitě i jinde v řádových střediscích v oblasti dnešního Německa a Čech.⁴² Jak však naznačují některé dochované rukopisy v pražských i jiných sbírkách, můžeme dnes v prostoru střední Evropy předpokládat poměrně vlivnou transmissi a cirkulaci celé řady logických traktátů anglického původu. Jedná se zejména o literaturu žánru logických a sémantických paradoxů, jmenovitě texty (*Sophismata* či *Insolubilia*) od Richarda Kilvingtona († 1361), podobně tematicky zaměřeného pojednání (*Regulae solvendi sophismata*) Viléma Heytesburyho († 1372/1373), v Praze se rovněž dochoval i traktát dalšího významného anglického logika

⁴⁰ Vliv modismu v raném vývoji pražské artistické fakulty předpokládá F. ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, s. 103 (s odkazem na Thomas DE ERFORDIA, *Tractatus de modis significandi*, Praha, NK, III.A.5, fol. 122r–262r). Rukopis s pojednáním Martina z Dácie viz Martinus DE DACIA, *Commentum modorum significandi*, Praha, Metropolitní kapitula (= Archiv Pražského hradu), M.36, fol. 49a–60a. Výstižné shrnutí základních principů modismu a spekulativní gramatiky podává Theo KOBUCH, *Filosofie vrcholného a pozdního středověku*, Praha 2013, s. 629–636.

⁴¹ Podrobně viz Iohannes HOLLANDRINUS (= John OF HOLLAND), *Four tracts on logic (suppositiones, fallacie, obligationes, insolubilia)*, ed. Egbert Peter BOS, Nijmegen 1985, s. *18*, *20*, 161–166 (k vlivu Alberta Saského), s. *18* (stopy Billinghamu v *Consequentie*), s. *14*, 64/19, 81 s kritickým aparátem k pasáži (k pojednání *Fallacie* a vlivu Tomáše Manlevelta). K vlivu Heytesburyho srov. Paul Vincent SPADE, *The Mediaeval Liar. A Catalogue of the Insolubilia-Literature*, Toronto 1975, s. 66–68.

⁴² Ke Klenkokovu pobytu v Oxfordu Earline Jennifer ASHWORTH – Paul Vincent SPADE, *Logic in Late Medieval Oxford*, in: Jeremy Catto – Ralph Evans (eds.), *The History of the University of Oxford, II, Late Medieval Oxford*, Oxford 1992, s. 48 (Klenkok se prý v první kapitole svého dnes patrně ztraceného komentáře k Aristotelovu pojednání *O vyjadřování* hojně odvolával na zmíněnou Billinghamovu logickou příručku); F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 181.

Richarda Brinkleyho († cca 1379).⁴³ A priori nelze vyloučit možnost a kontext textového pole anglických logických příruček nepřímo naznačuje velmi vysokou pravděpodobnost, že se s traktáty zmíněných anglických logiků dostaly z Oxfordu do pražského prostředí i logická a taktéž snad některá filozofická pojednání Jana Wyclifa. Podle jedné značně nacionálně vypjaté anonymní zprávy nějakého nám dnes neznámého pamětníka a snad bývalého pražského mistra, pocházející z rukopisu datovaného do poloviny 15. století, byl první, kdo z Oxfordu do Čech přinesl pojednání evangelického doktora kterýsi Mařík (*quidam Mauricius*), pozdější doktor teologie, když ještě Karlova kolej sídlila v domě kdysi patřícím Židu Lazarovi čili před přemístěním do Rotlevoevského paláce, jehož přestavba probíhala v letech 1383 až 1386.⁴⁴ I Bicepitova znalost některých Wyclifových logických a filozofických pojednání, doložená z počátku osmdesátých let 14. století, nejspíše zapadá do této dnes neznámé hádanky a je snad součástí širšího kontextu oxfordské transmise různorodých logických textů na kontinent. Intelektuální kontakt mezi Oxfordem a Prahou totiž posilovala čilá *peregrinatio academica*, finančně ji podepřela např. i fundace Vojtěcha Raňkova z Ježova pro studenty výhradně českého původu, ustavená na konci osmdesátých let 14. století, jež však zdá se neprobíhala pouze jedním směrem, tedy výhradně z anglických ostrovů na kontinent. Exemplárním příkladem kontinentálního importu z pražské artistické fakulty přímo do oxfordské Queen's College je německý mistr Jan Sharpe († po 1415). Jan získal bakalářský gradus na pražské fakultě svobodných umění ke konci sedmdesátých let a v Oxfordu byl aktivní od počátku devadesátých let 14. století. Svou akademickou kariéru však spojil výhradně s oxfordským intelektuálním prostředím a je dnes spolu s Robertem Alynntonem († 1398), Vilémem Milverleyem, Vilémem Pengybullem, Janem Tarteyssem, Rogerem Whelpdalem a Pavlem z Benátek († 1429) řazen do skupiny oxfordských realistů. Sharpeho myšlení stejně jako myšlení celé skupinky oxfordských realistů subtilním způsobem transformovalo realismus Jana Wyclifa.⁴⁵

⁴³ Pražského původu jsou Kilvingtonova *Sophismata*, zapsaná v jednom vídeňském rukopise, srov. Mieczysław MARKOWSKI, *Repertorium commentariorum mediæ aevi in Aristotelem Latinorum quae in bibliothecis Wienae asservantur*, s. 176, 270–271, další rukopis se nachází v Erfurtu (viz Týž, *Repertorium commentariorum mediæ aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca Amploniana Erfordiae asservantur*, s. 149, 178), kritická edice *The Sophismata of Richard Kilvington*, edd. Norman KREZTMANN – Barbara Ensign KREZTMANN, Oxford 1990. Ke Kilvingtonovu vlivu na kontinentě (a zvl. k jeho pojednání z přírodní filozofie) Elzbieta JUNG – Robert PODKOŃSKI, *The Transmission of English Ideas in the Fourteenth Century. The Case of Richard Kilvington*, *Mediaevalia Philosophica Polonorum* 37, 2008, s. 59–69. K bohemikálním rukopisům Heytesburyho *Regulae solvendi sophismata* srov. Paul Vincent SPADE, *The Manuscripts of William Heytesbury's Regulae solvendi sophismata. Conclusions, Notes and Descriptions*, *Medioevo* 15, 1989, s. 294–295, 299. Podle pražského kodexu Praha, NK, III.A.11, fol. 31ra–140ra, datace mezi roky 1370 až 1386, je již dnes částečně dostupná i Brinkleyho *Summa logicae*; seznam dostupných partií viz Laurent CESALLI, *Richard Brinkley on Supposition*, *Vivarium* 51, 2013, s. 301. V rukopise jsou dochována i Heytesburyho *Resolvendi sophismata* (fol. 1ra–30ra) a též *Sophismata Alberta Saského* (fol. 105ra–152 ra).

⁴⁴ Zprávu s odkazem na norimberský rukopis vydal F. M. Bartoš, který mistra Maříka ztotožňuje s Maříkem Rvačkou, pozdějším protivníkem reformní strany. Viz František Michálek BARTOŠ, *Husitství a cizina*, Praha 1931, s. 255; dále taktéž viz *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527. Přířady k letopisům českým*, in: Jaroslav Charvát (ed.), *Dílo Františka Palackého*, II, Praha 1941, s. 390 (k Palackého edici srov. Petr ČORNEJ, *Nad Palackého edicí Starých letopisů českých*, *Slavia* 51, 1982, s. 69–79).

⁴⁵ MHUP I/1, s. 191 (pro bakalářské Jana Sharpeho na pražské artistické fakultě). Podrobněji k Sharpemu a oxfordským realistům zejména Johannes SHARPE, *Quaestio super universalibus*, ed. Alessandro D. CONTI, Firenze 1990, s. 211–238, 295–336, dále Alain DE LIBERA, *La querelle de universaux. De Platon à la fin du Moyen Age*, Paris 1996, s. 402–428. Z posledních prací zejména Alessandro D. CONTI, *Johannes Sharpe's Ontology and Semantics*, *Oxford Realism Revisited*, *Vivarium* 43, 2005, s. 156–186; Alessandro D. CONTI, *Wyclif's Logic and Metaphysics*, in: Ian Christopher Levy (ed.), *A Companion to John Wyclif, Lated Medieval Theologian*,

III.

Zastavme se krátce u anglické logické příručky *Speculum puerorum* od Richarda Billinghama, jež se od druhé poloviny 14. století stala významným institucionálním nástrojem výuky logiky na artistických fakultách zejména v geografickém prostoru střední a jižní Evropy. V těchto regionech se dochovala v několika recenzích a byla i hojně komentována (zejména ve střední Evropě, na jihu evropského kontinentu patrně vůbec ne). V kritické edici je dnes dostupná Billinghamova první redakce (*prior recensio*) tohoto textu, jež je v současnosti známá pod názvem *De probationibus terminorum*, a dokonce existuje i přímo pražská zkrácená verze (*Abbreviatio Pragensis*). Oba texty jsou vydány na základě bohemikálních rukopisů datovaných do poslední třetiny až konce 14. století.⁴⁶ Billingham byl nepochybně autorem pouze první dnes známé redakce textu. Samotná příručka vznikla v intelektuálním prostředí oxfordské Merton College buď kolem roku 1340, nebo se její geneze klade až k roku 1350. Ojedinelým způsobem reflektuje vývoj logiky od počátku 14. století, zejména její divergentní vývoj i mohutný vzmach pod vlivem terminismu v období po Ockhamovi.⁴⁷ Z obsahového hlediska se tento Billinghamův text zásadním způsobem odlišuje od problematiky traktované v komentářích k aristotelskému korpusu logických pojednání. Nepojednává o problematice významu slov a pojmů (*Kategorie*) nebo o logických soudech či úsudcích (*O vyjadřování a První analytiky*), případně o deduktivní výstavbě vědeckého diskursu (*Druhé analytiky*), ani nepodává výklad dialektické metody (*Topiky*) či klamných úsudků (*O sofistických důkazech*), ale detailním způsobem objasňuje rozličné způsoby dokazování vět a termínů vypovídajících o singulárních entitách a jejich dílčích kontingentních vlastnostech. Původně snad mertoriáni, jinak též oxfordští kalkulátoři (do této skupiny myslitelů jsou v současné historiografii zařazováni Tomáš Bradwardine, Vilém Heytesbury, Richard Kilvington, Richard Swineshead a Jan Dumbleton),⁴⁸ analyzovali věty v kontextu přírodní filozofie při řešení empiricko-sémantických problémů a v teologickém diskursu při zkoumání sémantických aspektů vět tematizujících problematiku božské trojice. Cílem Billinghamova dokazování vět je snaha podat v logickém diskursu důkaz pravdivosti či nepravdivosti významu zkoumané věty pomocí rozboru termínů, jež věta

Leiden – Boston 2006, s. 118–125; naposledy Alessandro D. CONTI, *Realism*, in: *The Cambridge History of Medieval Philosophy*, II, s. 657–659.

⁴⁶ „Pracovní edice“ Billinghamovy příručky Alfonso MAIERÙ, *Lo Speculum puerorum sive Terminus est in quem di Riccardo Billingham*, *Studi Medievali* 10, 1969, s. 338–397, a další recenze či anonymní komentáře viz Lambertus Marie DE RIJK, *The Place of Billingham's „Speculum puerorum“ in the 14th and 15th Century. Logical Tradition with the Edition of some alternative tracts*, *Studia Mediewistyczne* 16, 1975, s. 104–153; Tž. *Another „Speculum puerorum“ attributed to Richard Billingham. Introduction and Text*, *Medioevo* 1, 1975, s. 213–235; Egbert Peter Bos, *Anonymous Commentary on Billingham. De probationibus terminorum*, *Acta Mediaevalia* 22, 2009, s. 436–462. Text první redakce a pražské zkrácené verze viz Lambertus Marie DE RIJK, *Some 14th Century Tracts on the Probationes terminorum. Martin of Alnwick O.F.M., Richard Billingham, Edward Upton and Others*, Nijmegen 1982, s. 45–76, 171–186. Souhrnně ke komentářům k této sbírce a jejich významu pro sémantiku a sémantickou teorii reference (supozice) ve 14. století srov. Egbert Peter Bos, *Richard Billingham's Speculum puerorum. Some Medieval Commentaries and Aristotle*, *Vivarium* 45, 2007, s. 360–373.

⁴⁷ Postihnout rozsah vývoje logiky od druhé poloviny 14. století se pokouší Catarina DULITH NOVAES, *Logic in the 14th Century after Ockham*, in: Dov. M. Gabbay – John Woods (eds.), *Handbook of the History of Logic*, 2, *Mediaeval and Renaissance Logic*, Amsterdam – Oxford 2008, s. 433–504.

⁴⁸ Základní přehled viz Edith Dudley SYLLA, *The Oxford calculators*, in: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, s. 540–563.

obsahuje, rozkladem na další dvě či více vět, a verifikovat tak vztah mezi větami o singulárních vlastnostech věcí a věcmi měnícími své vlastnosti. Protože většina vět obsahuje podle Billinghamu pouze zprostředkovaný (*mediatus*) termín, je nutné je pomocí tří (*prior recensio*) či čtyř (*Abbreviatio Pragensis*) obecných pravidel dále rozložit na věty s bezprostředním (*immediatus*) či základním termínem, tedy na dále již neanalyzovatelné věty s deiktickými výrazy jako „já“, „on“, „toto“, „tam“, „zde“, „nyní“, a se slovesnými tvary typu „existuje“, „může“.49 Věty se prokazují na základě typologie ve třech základních skupinách – v rozložitelných (*resolubiles*), dále ve vysvětlujících (*exponibiles*), a nakonec ve funkcionálních nebo způsobových (*officiabiles* či *modales*) větách.50 První skupina vět se zprostředkovaným termínem (nejčastěji se jedná o jakékoliv podstatné jméno) se dokazuje či ověřuje nahrazením na dále již neanalyzovatelný a bezprostřední termín, např. větu „člověk běží“ je možné rozložit a prokázat takto: „toto běží; a toto je člověk; tedy člověk běží“.51 Druhá skupina vět obsahuje nezahrnující či vyjímající způsob řeči (*dictio exclusiva vel exceptiva*) a prokazuje se rozkladem na dále již neanalyzovatelné základní termíny s výrazy jako „odlišuje se“, „jiný“, „není stejný“, „dřívější a pozdější“, „začíná“, „končí“ apod., když např. věta „Sókratés se odlišuje od Platóna“ se dokazuje tímto způsobem: „Sókratés existuje; a Platón existuje; a Sókratés není Platón; tedy odlišuje se od Platóna“.52 Poslední třetí skupina vět obsahuje slovesa vyjadřující vnitřní duševní postoj či stanovisko mluvčího (např. „znát“, „chápat“, „věřit“, „vnímat“, „pochybovat“ atd.) nebo modální operátory („možná“, „nutně“, „nahodile“), např. věta „ty nutně existuješ“ se rozloží a prokazuje takto: „ty existuješ; a není možné, abys ty neexistoval; tedy ty nutně existuješ“.53 V komentářové tradici k této příručce začaly být detailněji diskutovány některé dílčí problémy a dokonce i epistemologické aspekty, jež Billingham ve svém textu ponechal stranou. Někteří z komentátorů analyzovali např. vztah provedeného důkazu a pravdy, souvislost důkazu s referencí (středověkou terminologií supozicí) dokazované věty a singulární entity, na niž věta odkazuje, či dále zkoumali i revidovali rozlišení na zprostředkované a bezprostřední pojmy, rovněž začaly být diskutovány epistemologické souvislosti mezi pravdou, provedeným důkazem a poznáním, případně vztahy mezi větou, smyslovým vnímáním a lidským intelektem.54 I po více než pěti dekadách intenzivního výzkumu však Billinghamova teorie zůstává nadále obestřena řadou záhad.

Recepce Billinghamovy logické příručky a relativně širokého textového pole výše zmíněných logických traktátů z anglických ostrovů i z kontinentu měla samozřejmě svůj vliv na institucionální podobu výuky na pražské fakultě svobodných umění. Svědectví nám

49 Richardus BILLINGHAM, *De probationibus terminorum (prior recensio)*, in: Lambertus Marie De Rijk, *Some 14th Century Tracts on the Probationes terminorum*, Martin of Alnwick O.F.M., Richard Billingham, Edward Upton and Others, s. 49; Richardus BILLINGHAM, *Abbreviatio Pragensis*, in: tamtéž, s. 175.

50 Vycházíme zde ze základní interpretace Lambertus Marie DE RIJK, *Some 14th Century Tracts on the Probationes terminorum*, s. *4*, diferencovanější výklad se šesti různými typy vět podává Egbert Peter Bos, *Richard Billingham's Speculum puerorum. Some Medieval Commentaries and Aristotle*, s. 366–367.

51 Richardus BILLINGHAM, *De probationibus terminorum (prior recensio)*, s. 50; Tžž, *Abbreviatio Pragensis*, s. 176. Upozorňujeme, že mezi tím, co se analyzuje (věta), a tím, co je analyzováno (rozklad do vět s bezprostředním či základním termínem), neexistuje vztah vzájemné převoditelnosti či konvertibility.

52 Richardus BILLINGHAM, *De probationibus terminorum (prior recensio)*, s. 59–60; Tžž, *Abbreviatio Pragensis*, s. 181–182.

53 Richardus BILLINGHAM, *De probationibus terminorum (prior recensio)*, s. 52–53, 60–62; Tžž, *Abbreviatio Pragensis*, s. 176–177, 182–183.

54 Podrobněji Egbert Peter Bos, *Richard Billingham's Speculum puerorum*, s. 368–373.

podávají dva články ze statut. První z nich, schválený během děkanátu českého mistra Štěpána z Kolína († 1406), nazývaného též Chiméra, a pocházející z počátku devadesátých let, stanovuje studentům poplatek (*pastum*) dvaceti grošů, jež mají zaplatit mistrům pověřeným vést cvičení s logickými příručkami *parva logicalia* (*pro exercitiis parvorum logicalium*), pokud se jich zúčastnili a disputovali zde každý jednotlivý den po dobu tří dnů.⁵⁵ V současné historiografii nepanuje jasná shoda o přesném tematickém obsahu dílčích logických pojednání od celé řady autorů, jež byly začleněny do souboru těchto textů, protože se jejich pořadí i tematický obsah odlišují podle svědectví a dochovaných zpráv z různých univerzitních center. Obecná shoda panuje pouze v počtu celkem šesti logických pojednání, jež se dotýkají problematiky dokazování vět a termínů, logických i sémantických paradoxů, různých typů reference (supozice), rozsahu, vyplývání, závazků.⁵⁶ Pro pražské prostředí disponujeme zprávou o obsahovém rozčlenění textů *parva logicalia* bohužel až z druhé poloviny 15. století, jež však snad pravděpodobně odráží i stav z konce 14. století. Podle tohoto dokladu byly v pražském prostředí do cyklu pojednání *parva logicalia* zařazeny některé texty Petra Španělského (ze *Summulae logicae*),⁵⁷ dále soubor logických traktátů Marsilia z Inghenu,⁵⁸ rovněž určitě zmíněná Billinghamova logická příručka (*Speculum puerorum*), jeden traktát od Richarda Brinkleyho (*Insolubilia*) a taktéž jeden již výše zmíněný text (*Consequentie*) od Jana Holandského a několik prozatím neidentifikovaných textů, mezi nimi i zatím neznámé pojednání od mertoniána Viléma Heytesburyho.⁵⁹ Druhý článek z pražských statut, pocházející dokonce již z konce osmdesátých let 14. století, nám podává další zprávu o institucionální proměně výuky na pražské artistické fakultě. Dokládá rovněž, jak si dále ukážeme, zejména recepci Billinghamovy logické příručky i divergentního textového pole logických traktátů pocházejících z Paříže či z Oxfordu. Tento druhý článek statut předepisuje na způsob disputace i školní cvičení v logickém žánru *sophistria*.⁶⁰ Seminární cvičení a disputace tohoto typu se měly podle statut konat opakovaně jednou za čtvrtletí, od pondělí až do pátku, buď ráno okolo osmé hodiny či těsně před polednem a měla trvat celkem jednu hodinu. Poplatek pro studenty za tento typ lekce byl autoritativně stanoven na dvanáct grošů. V současnosti je dostupný jeden anonymně dochovaný zápis z této lekce

⁵⁵ MHUP I/1, s. 107 (záznam z 19. 11. 1392). V jednom z mnichovských rukopisů (München, BSB, Clm 19672, fol. 317ra–373vb), jež je prokazatelně bohemikálního původu a jehož vznik je datován již do roku 1387, se dochoval snad celý cyklus traktátů *parva logicalia* od mistra Jana Müntzingera († 1417), viz Mieczysław MARKOWSKI, *Buridanica quae in codicibus manu scriptis bibliothecarum Monacensium asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1981, s. 143.

⁵⁶ Shrnutí současné diskuse o počtu i typech logických pojednání začleněných do souboru *parva logicalia* viz Maarten J. F. M. HOENEN, *Parva logicalia. Towards the history of a puzzling literary genre*, in: Iñigo Atucha – Dragos Calma – Cathrine König-Pralong – Irene Zavattero (edd.), *Mots médiévaux offerts à Ruedi Imbach*, Turnhout 2011, s. 517–526.

⁵⁷ Petrus HISPANUS, *Tractatus called afterwards Summulae logicae*, ed. Lambertus Marie DE RIJK, Assen 1972, s. 1–16 (*Tractatus primus: De introductionibus*), s. 185–193 (*Tractatus octavus: De relativis*), s. 194–196 (*Tractatus nonus: De ampliacionibus*), s. 198–197 (*Tractatus decimus: De appellacionibus*), s. 199–208 (*Tractatus undecimus: De restrictionibus*), s. 209–232 (*Tractatus duodecimus: De distributionibus*).

⁵⁸ Marsilius DE INGHEM (= Marsilius OF INGHEM), *Treatises on the properties of terms*, ed. Egbert Peter Bos, Dordrecht – Boston – Lancaster 1983.

⁵⁹ Seznam knih čtených na pražské artistické fakultě vydal podle jednoho z klementinských rukopisů (Praha, NK, X.G.13, fol. 198b–200b), pocházejícího cca z druhé poloviny 15. století, Josef TRÍŠKA, *Literární činnost předhusitské university*, Praha 1967, s. 162–163.

⁶⁰ MHUP I/1, s. 89–90 (záznam z 21. 10. 1387), srov. F. ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, s. 112; Jiří STOČES, *Disputace a kvodlibet na středověké universitě*, in: Nikolaj Demjančuk – Stanislav Stark – Dagmar Demjančuková (edd.), *Univerzita. Tradiční a netradiční ve výuce*, Plzeň 2005, s. 389.

či disputace s nadiktovaným textem nebo přímo s žánrovým traktátem tohoto typu od nám dnes neznámého nominalistického mistra, jenž obsahuje určitý vzorek ze *sophistria* lekcí, konaných od konce osmdesátých let na pražské fakultě svobodných umění.⁶¹ Na význam tohoto logického žánru pro výuku logiky i nový textový monument poskytující doposud neznámé svědectví o pražském sporu o *universalia realia* s kritikou realismu z nominalistických pozic před rokem 1400 se nyní podrobněji podíváme.

IV.

V jednom z krakovských rukopisů (Kraków, BJ 686, fol. 1ra–79rb), jenž je jednoznačně bohemikálního původu, je dochován anonymní záznam z pražské lekce či disputace ve stylu logického žánru *sophistria*. Důkladný paleografický rozbor provedený na počátku devadesátých let 20. století dopomohl k přesné dataci vzniku tohoto textu ve formě traktátu. Partie s dochovaným pojednáním v tomto krakovském rukopise vznikly v prostředí pražské artistické fakulty prokazatelně v rozmezí let 1394 až 1397. Dokonce snad byly přímo zapsány, jak předpokládá vydavatel edice, po samotné *sophistria* lekci nebo disputaci. Pojednání v rukopise obsahuje řadu vakátů a vše nasvědčuje tomu, že zápisy nebyly provedeny chronologicky lineárně, ale některé dílčí části byly nadiktovány či zapsány dříve a jiné později. Za kopistu traktátu považuje editor historicko-kritické edice jednoho z pražských mistrů polského univerzitního národa, později aktivního v Krakově, Františka Křižovice z Břehu († 1432), jenž na okraj pojednání vepsal i několik marginálních glos. Traktát postrádá finální redakci i revizi původního nám dnes neznámého anonymního autora, jednoho z příslušníků pražské nominalistické *schola communis*.⁶²

Hlavní intencí anonymního textu bylo ve formě příručky písemně fixovat znalosti, jež se měli mladí studenti logiky postupně naučit, a rovněž poskytnout materiál k procvičování technik, jak odhalovat záludnosti v logické argumentaci a vyhnout se jim. Žánr *sophistria* zahrnoval znalosti poměrně širokého záběru problémů z logického diskursu. Jeho hlavním cílem bylo, aby student získal potřebné schopnosti k eliminaci logické platnosti sofistických argumentů.⁶³ Text příručky měl studentovi pražské artistické fakulty poskytnout materiál pro další průpravu i cvičení v logice nad rámec znalostí Aristotelova pojednání *O sofistických důkazech*. Byl zamýšlen jako pomůcka obsahující celou sadu návodů, jak se vyhnout záludnostem a nástrahám přirozeného jazyka, dále měl studenty vybavit

⁶¹ *Logica modernorum in Prague about 1400, The sophistria disputation 'Quoniam quatuor' (MS Cracow, Jagiellonian Library 686, ff. 1ra–79rb), with a partial reconstruction of Thomas of Cleve's Logica*, ed. Egbert Peter Bos, Leiden – Boston 2004. Pro nejvýznamnější doplňky a opravy edice viz Earline Jennifer ASHWORTH, *Logic Teaching at the University of Prague around 1400 A.D.*, in: Mordechai Feingold (ed.), *History of Universities* 21/1, Oxford 2006, s. 211–221. K vývoji dialektických disputací žánru *logica modernorum* srov. Olga WEJERS, *Logica modernorum and the Development of the Disputatio*, in: *Etudes sur la Faculté des arts dans les universités médiévales. Recueil d'articles*, s. 304–307, 310–312.

⁶² K dataci rukopisu podrobně Maria KOWALCZYK – Anna KOZŁOWSKA – Mieczysław MARKOWSKI – Sophia WŁODEK – Marianus ZWIERCAN (edd.), *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, V, Wrocław – Warszawa – Kraków 1993, s. 42–53 (zejména s. 52–53); k zápisu ve formě traktátu a k Františku Křižovicovi z Břehu jako písaři pražského *sophistria* traktátu viz *Logica modernorum in Prague about 1400*, s. 5, 26; Františkova velmi stručná biografie Josef TRÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 103.

⁶³ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 2, s. 48/12–16, 50/23–25.

potřebnými znalostmi a schopnostmi k prokazování složitých vět v jejich extenzi i referenci k věcem, na něž odkazují. Rovněž je měl naučit určit pravdivostní podmínky nebo stanovit deduktivní vztahy. Účelem dochovaného pražského anonymního *sophistria* traktátu tedy bylo připravit studenta logiky na cvičení a disputace tohoto typu.⁶⁴

Logická příručka je tematicky rozdělena na dvě části. První partie již v úvodu velmi úzce navazuje na jednu pasáž z Aristotelových *Druhých analytik* (I,32,88b23-25)⁶⁵ a obsahuje kolem stovky diskutovaných problémů ve formě otázek (*quaestiones*). Druhá část pokračuje dokazováním vět (*probatione propositionum*) a má pouhých osmnáct otázek. Anonymní autor zde jako předlohu využil Billinghamovu logickou příručku *De probationibus terminorum* a zejména tato druhá partie traktátu podává významné svědectví o další recepci tohoto textu v pražském prostředí v průběhu devadesátých let 14. století.⁶⁶ V pozadí dochovaného anonymního *sophistria* traktátu stojí ovšem celá řada dalších logických textů, např. od Viléma Heytesburyho, Richarda Kilvingtona či Tomáše Manlevelta, zejména však soubor logických pojednání *parva logicalia* Marsilia z Inghenu.⁶⁷ Některé partie rovněž explicitně naznačují, že jeho anonymní autor byl v teorii poznání zřetelně ovlivněn i některými texty Jana Buridana.⁶⁸

Na několika místech textu logické příručky se anonymní nominalistický mistr kritickým způsobem vyrovnává s filozofickým realismem, konkrétně s některými způsoby reference a zejména s postulátem reálné existence obecnin.⁶⁹ Dále nám podává velmi zajímavou zprávu o doktrínálních školách i intelektuálních vzorech a různých vlivech působících v pražském prostředí. Podívejme se na dochované záznamy z pražského *sophistria* traktátu z chronologického hlediska od nejstarších vrstev z roku 1394 až po mladší vrstvy pocházející z roku 1396. Již během lekcí datovatelných do roku 1394 anonymní mistr napadl předpoklad reálné existence obecnin a průkaznost tohoto postulátu podle úzu Billinghamovy logické příručky (pro důkaz *communis animalitas*, již sdílí člověk a osel, je zde uveden příklad s důkazem věty a jejího rozkladu z „člověk je osel“ na „toto je člověk“ a „toto je osel“). Autor posléze vyvozuje, že uvedený důkaz ve formě rozkladu vět je neplatný vzhledem k různoznačnosti (*equivocatio*) obou pojmů („člověk“ odkazuje k nějakému člověku a „osel“ odkazuje k nějakému oslovi) a explicitně zde kritizuje některé pasáže z obou Wyclifových pojednání o obecninách i v řadě dalších textů.⁷⁰ Na jiném místě pocházejícím

⁶⁴ E. J. ASHWORTH, *Logic Teaching at the University of Prague around 1400 A.D.*, s. 219.

⁶⁵ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 1, s. 45/3, srov. ARISTOTELÉS, *Druhé analytiky*, Praha 1962, s. 72.

⁶⁶ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. II, q. 1, s. 349/9, srov. Richardus BILLINGHAM, *De probationibus terminorum (prior recensio)*, s. 53; Týž, *Abbreviatio Pragensis*, s. 177. K recepci a ke komentářové tradici Billinghamovy příručky na kontinentu viz *Logica modernorum in Prague about 1400*, s. 4–5, 18–21, 461–462, a zejména E. P. BOS, *Richard Billingham's Speculum puerorum. Some Medieval Commentaries and Aristotle*, s. 361–362, 368–373.

⁶⁷ Detailní rozbor *Logica modernorum in Prague about 1400*, s. 11–21, ovšem výstižněji E. J. ASHWORTH, *Logic Teaching at the University of Prague around 1400 A.D.*, s. 217.

⁶⁸ Shrnutí E. J. ASHWORTH, *Logic Teaching at the University of Prague around 1400 A.D.*, s. 213 (s odkazy na pasáže z Buridanova komentáře k *Fyzikám* a ze *Summulae de demonstrationibus*).

⁶⁹ Jako první upozornila na význam anonymního *sophistria* traktátu pro pražský spor o *universalia realia* E. J. ASHWORTH, *Logic Teaching at the University of Prague around 1400 A.D.*, s. 213.

⁷⁰ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. II, q. 2, s. 351/29–33, v edici však chybí odkazy na několik relevantních pasáží z Wyclifových textů: Iohannes WYCLIF, *Logicae continuatio*, tr. 3, in: Týž, *Tractatus de logica*, II, ed. Michael Henry DZIEWICKY, London 1896, s. 16/9–27, 127/25–35, 193/33–194/19; dále Iohannes WYCLIF, *De ente in communi*, tr. 1, in: Týž, *Summa de ente libri primi, tractatus primus et secundus*, ed. Samuel

ze stejného období již nominalistický mistr explicitně zmiňuje a přímo kritizuje Wyclifa během výkladu obecně kladných vět, konkrétně některé jeho názory z *Logicae continuatio*.⁷¹ Po rozkladu vět a dílčích pojmů podle úzu Billinghamovy logické příručky anonymní autor upozorňuje, že ve větě „každý jiný člověk od Sókrata běží“ se pojem „člověk“ a „Sókrates“ od sebe odlišují. Pojmy se liší podle jeho názoru v několika aspektech (v akcenciální formě a v obecné synkategorematické složce, rovněž pro lidský intelekt je obtížnější pochopit nejasnější znak obecnosti), zejména však, pokud se týče reference či supozice (*quoad suppositionem*), čili s ohledem na věci, k nimž odkazují.⁷² Podrobnější a vyloženě tematicky zaměřené zkoumání otázky reference bylo na programu snad během některých lekcí zapsaných v průběhu roku 1396. Anonymní mistr se rozhodl studentům objasnit koncept prosté supozice (*suppositio simplex*) a tedy zřetelně vysvětlit k jakému typu obecniny příslušný pojem v dokazované větě odkazuje.⁷³ Obecně lze ve 14. století zaznamenat dva základní přístupy. Podle mistrů inklinujících k realismu prostá supozice odkazuje k obecnině existující nějakým způsobem mimo lidskou mysl. Naproti tomu u intelektuálů klonících se k nominalismu či terminismu se v případě prosté supozice hovoří o referenci k obecnému pojmu v lidském intelektu, nebo dokonce někteří z nich tento způsob odkazování odmítají (např. Jan Buridan).⁷⁴ Náš anonymní mistr upozorňuje nejprve na názorové odlišnosti, jež panují mezi starými a moderními mistry (*antiqui et moderni*) na poli problematiky prosté supozice.⁷⁵ Taxonomicky uvádí představitele i přístupy, jež jsou

Harrison THOMSON, Oxford 1930, s. 74/1–12; rovněž Iohannes WYCLIF, *Purgans errores circa veritates in communi*, in: Týž, *De ente librorum duorum*, ed. Michael Henry DZIEWICKY, London 1909, s. 16/4–14; taktéž Iohannes WYCLIF, *Purgans errores circa universalía in communi*, s. 29/7–8, 29/13–15, 32/32–33/3, a Týž, *Purgans errores circa universalía in communi*, in: Samuel Harrison Thomson, A „Lost“ Chapter of Wyclif’s *Summa de ente*, *Speculum* 4, 1929, s. 341, 343; Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 28/171–29/184, 84/300–312, a nakonec také Týž, *Tractatus de trinitate*, ed. Allen DUPONT BREC, Colorado 1962, s. 129–130, 133.

⁷¹ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. II, q. 11, s. 367–370 (zvl. s. 368/3–29). Relevantní odkaz s explicitní zmínkou a názorem Wyclifa („propter hoc Wyclef dicit quod secunda exponens debet sic sumi ‚non est homo non currens‘, vel sic ‚nullus homo est non currens““ na s. 368/3–4, k tomu má být správný odkaz na Iohannes WYCLIF, *Logicae continuatio*, tr. 2 a tr. 3, in: Týž, *Tractatus de logica*, I, ed. Michael Henry DZIEWICKY, London 1893, s. 87/33–37, 149/36–150/6, 153/24–26) však editor připisuje Stanislavovi ze Znojma (Bos odkazuje na Stanislavovo rané logické pojednání *Tres modi respondendi*), srov. Iohannes WYCLIF, *Fragmenta*, in: *Miscellanea philosophica*, II, s. 154/14–17. K tomuto Stanislavovu textu stručně viz Stanislav SOUSEDÍK, *Stanislaus von Znaim († 1414). Eine Lebensskizze*, s. 241. Další odkazy na Wyclifova logická pojednání v pražském anonymním *sophistria* traktátu dohledala E. J. ASHWORTH, *Logic Teaching at the University of Prague around 1400 A.D.*, s. 220, pozn. 14.

⁷² *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. II, q. 11, s. 368/27–34.

⁷³ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 55–56, s. 149–161.

⁷⁴ K sémantické teorii supozice ve 14. století např. Catarina DULITH NOVAES, *Logic in the 14th Century after Ockham*, s. 448–465; Terence PARSONS, *The Development of supposition theory in the later 12th through 14th Centuries*, in: *Handbook of the History of Logic*, Vol. 2, s. 192–202, 241–276. K Buridanovu odmítnutí prosté supozice naposledy Claude PANACCIO, *Ockham and Buridan on Simple Supposition*, *Vivarium* 51, 2013, s. 371–384.

⁷⁵ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 55, s. 149/23–24; k detailnímu rozboru historiografického schématu *antiqui a moderni* (či *via antiqua a via moderna*) do sedmdesátých let 20. století viz Daniel BOLLIGER, *Infiniti contemplatio. Grundzüge der Scotus- und Schotismusrezeption im Werk Huldrych Zwinglis*, Leiden – Boston – Köln 2002, s. 3–59. Současná hlediska viz Heiko Augustinus OBERMAN, *Via Antiqua and Via Moderna. Late Medieval Prolegomena to Early Reformation Thought*, in: Anne Hudson – Michael J. Wilks (eds.), *From Ockham to Wyclif*, Oxford 1987, s. 445–463; dále William J. COURTENAY, „*Antiqui*“ and „*moderni*“ in late medieval thought, *Journal of the History of Ideas* 48, 1987, s. 3–10; Zénon KALUŽA, *Les querelles doctrinales à Paris, nominalistes et realistes aux confins du XIVe et XVe siècles*, Bergamo 1988, s. 13–34; naposledy zejména Maarten J. F. M. HOENEN, *Via Antiqua and Via Moderna in the Fifteenth Century. Doctrinal*,

typické pro dva názorově odlišné tábory. Jan Duns Scotus, Richard Brinkley a Jan Wyclif jsou podle názoru anonymního autora těmi, kteří svým konceptem prosté supozice inklinují k tradici *via antiqua*. Naproti tomu Jan Buridan, Marsilius z Inghenu, Tomáš Manlevelt a Tomáš z Kleve patří podle našeho mistra do skupiny následovníků *via moderna*. V dalším výkladu anonymní mistr zřetelně naznačuje, k jakému stylu myšlení inklinuje. Jsou to názory moderních mistrů (*moderni*), jež dále podrobně přezkoumává, a to ve velmi detailním výkladu problematiky různých typů i aspektů supozice.⁷⁶ Anonymní autor nestojí na zcela nezmapovaném a neznámém terénu, protože např. jeho explikace prosté supozice se bezpochyby opírá i o dřívější tradici pražských nominalistických výkladů, např. Jindřicha Tottinga z Oyty nebo Jana z Holandska.⁷⁷ Detailní výklad supozice podle úzu moderních mistrů však předchází předběžná poznámka s příklady, jimiž myslitelé *via antiqua* dokazují prostou supozici (např. „ideu postuloval Platón“, dále „existence ideálního člověka byla vyslovena Platónem“, rovněž „obecný člověk nelišící se od jednotlivého byl postulován Wyclifem“, či „ideální člověk může existovat“, anebo „obecný člověk v bytnosti může existovat“).⁷⁸ Byli to již platonikové (*Platonici*), kteří podle nominalistického mistra kladli existenci ideální společné přirozenosti (*natura communis ydealis*), odlišné od jednotlivin (*distincta a singularibus*). Avšak jiní (*alii*) mistři, hlásící se ke starým mistrům, jako Duns Scotus, Brinkley či Wyclif, postulují společnou přirozenost (*ponunt naturam communem*), jež ovšem není odlišná od jednotlivin (*non distinctam a singularibus*). Tito tři myslitelé podle anonymního autora tvrdí, že společná přirozenost existuje v mnoha jednotlivých věcech (*in pluribus singularibus rebus*) a je zároveň od kterékoliv z nich oddělena (*est quelibet istarum divisa*). U zmíněných myslitelů inklinujících ke starým mistrům termín, který je ve vztahu prosté supozice tedy odkazuje či supponuje prostě (*terminus supponit simpliciter*) k obecné přirozenosti (*pro natura communi*).⁷⁹ Na jiném místě v otázce, kde je analyzována supozice pouze konfúzní (*suppositio confuse tantum*), se náš anonymní autor již přímo vyrovnává s předpokladem reálné existence obecnin (*universalia realia sunt ponenda*) a s některými způsoby, jak je možné tento předpoklad korektně prokázat.⁸⁰ Pozoruhodné jsou v jeho výkladu tři doplňující poznámky (*note*). Nejdříve se anonymní mistr zmiňuje, že předpoklad reálné existence obecnin bývá dokazován větou „člověk je živočich“, protože každý člověk má společný atribut živočicha (*omnis homo est animalitas communis*). V první poznámce náš mistr poměrně překvapivě připouští předpoklad reálné existence obecnin jako myslitelný či pravděpodobný.⁸¹ V druhé upozorňuje, že to byl Walter Burley, kdo se pokusil zachránit předpoklad z první poznámky pomocí prosté

Institutional, and Church Political Factors in the Wegestreit, in: Russell L. Friedmann – Lauge O. Nielsen (ed.), *The Medieval Heritage in Early Modern Metaphysics and Modal Theory, 1400–1700*, Dodrecht 2003. s. 9–36.

⁷⁶ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 55–65, s. 151/5–190/10

⁷⁷ Henricus Totting DE OYTA, *Quaestiones in Isagogen Porphyrii*, q. 2, not. 21.–24., q. 7, not. 8 a not. 16.–19., q. 15, not. 21.–22., s. 24, 54, 56–57, 100; Iohannes HOLLANDRINUS, *Suppositiones*, in: *Four tracts on logic (suppositiones, fallacie, oblicagiones, insolubilia)*, s. 11/12–19/26.

⁷⁸ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 55, s. 150/3–5, 9–10: „ (...) ‚ydeam posuit Plato‘, ‚homo ydealis dicebatur esse a Platone‘, ‚homo universalis distinctus a singularibus ponebatur a Wikleph‘ (...) ‚homo ydealis potest esse‘, et similiter ista ‚homo universalis in essendo potest esse‘ (...)“.

⁷⁹ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 55, s. 150/21–151/1.

⁸⁰ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 64, s. 178/19–23.

⁸¹ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 64, s. 178/24–25: „Nota quod suppositio ista <sc. universalia realia sunt ponenda> est opinabilis vel probabilis, igitur admittenda.“

a ještě i pomocí pouze smíšené supozice.⁸² Rovněž další z příznivců starých mistrů, Richard Brinkley, zastává stanovisko reálné existence obecnin (*universalia realia*) a podle našeho autora tvrdí, že ve větě „slíbil jsem ti denár“ zde použitý singulární termín „denár“ neodkazuje či nesupponuje k denáru jako obecnině (*pro denario universalis*), ale pouze konfúzně na jednotlivé denáry (*confuse tantum pro singularibus*).⁸³ Ve třetí poznámce pak náš autor využívá Brinkleyho výklad supozice a s jeho pomocí se vymezuje proti těm, které nazývá univerzalisté (*universaliste*). Na základě svědectví našeho anonymního autora prý tyto mistři argumentují ve prospěch předpokladu reálné existence obecnin takto: ve větě „pouze člověk běží“ singulární termín „člověk“ prý odkazuje k člověku jako obecnině (*pro homine universalis*), posléze pak prý tyto mistři dále z tohoto typu reference vyvozují závěr existence samotné jednotlivé obecnosti (*sunt universalium simplicium solum*). Pokud má být předpoklad reálné existence obecnin a naznačený způsob reference zastávaný univerzalisty pravdivý, musí se podle anonymního autora jednat o typ supozice pouze konfúzní (*suppositio confusa tantum*). Tento způsob zavedl mezi intelektuály inklinujícími ke starým mistrům Richard Brinkley.⁸⁴ Kdo jsou však tyto univerzalisté (*universaliste*), jež kritizuje anonymní nominalistický mistr? Bohužel editor historicko-kritické edice se nepokusil určit okruh myslitelů, na něž míří tato nálepka a na které se vztahuje výtka vznesená naším anonymním autorem.

V.

Při pátrání po univerzalistech (*universaliste*) vyjdeme z několika indicií. Jedná se o intelektuály, kteří zastávají reálnou existenci obecnin, v otázce reference přijímají prostou supozici (tedy názor, že nějaký singulární termín odkazuje na obecninu čili rod nebo druh existující mimo mysl), rozvíjejí a jsou pokračovatelé tradice myšlení starých mistrů (*antiqui*). Jako první přichází v úvahu samozřejmě Jan Wyclif. Teorií supozice i vztahy mezi singulárními a obecnými termíny tematizuje evangelický doktor nejpodrobněji v souboru logických

⁸² *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 64, s. 178/26–27, s odkazem na Gualterus BURLAEUS, *De puritatis artis logicae tractatus longior*, ed. Philotheus BOEHNER, New York – Louvain – Paderborn, 1955, s. 14/24–30 (ovšem stanovisko uvedené anonymním autorem se dotýká i pasáží z dalších Burleyho textů, srov. Gualterus BURLAEUS, *Quaestiones in librum Peri hermeneias*, q. 1 [1.83], in: Stephen F. Brown, Walter Burley's Quaestiones in librum Peri hermeneias, *Franciscan Studies* 34, 1974, s. 183–184, a Gualterus BURLAEUS, *De suppositionibus*, in: Stephen F. Brown, Walter Burleigh's treatise De suppositionibus and its influence on William of Ockham, *Franciscan Studies* 32, 1972, s. 37 [2.32], s. 38 [2.41], i Gualterus BURLAEUS, *Tractatus de universalibus, Traktat über die Universalien*, ed. Hans-Ulrich WÖHLER, Leipzig 1999, s. 36/15–37/23). K Burleyho chápání supozice zejména Paul Vincent SPADE, *Walter Burley on the Simple Supposition of Singular Terms*, *Topoi* 16, 1997, s. 7–13; Týž, *Walter Burley on The Kinds of Simple Supposition*, *Vivarium* 37, 1999, s. 41–59.

⁸³ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 64, s. 178/27–179/3; zde je možné doplnit odkaz na provizorní edici Richardus BRINKLEY, *Tractatus de suppositionibus*, ed. Laurent CESALLI – Joël LONFAT, in: Laurent Cesalli, Richard Brinkley on Supposition, s. 297–299 [2.2–2.4, 4.1], 300 [6.14, 7.1]. Zhodnocení diskusí k logicko-sémantickému paradoxu „slíbil jsem ti denár“ ve 14. století viz Stephen READ, *I promise a penny that I do not promise. The Realist/Nominalist Debate over Intensional Propositions in Fourteenth-Century British Logic and its Contemporary Relevance*, in: Patrick Osmund Lewry (ed.), *The Rise of British Logic*, Toronto 1985, s. 335–359.

⁸⁴ *Logica modernorum in Prague about 1400*, tr. I, q. 64, s. 179/4–7.

pojednání.⁸⁵ Singulární termín (např. „člověk“) označuje podle Wyclifa entitu, jež může být ze sémantického hlediska nejednoznačně (*indifferenter*) ve vztahu prosté (*suppositio simplex*) nebo i osobní supozice (*suppositio personalis*). V nějaké větě může pojem „člověk“ osobně (*personaliter*) označovat osobu (*pro persona*), jakož i prostě (*simpliciter*) rovněž přirozenost (*pro natura*) jako druh či rod.⁸⁶ Wyclif pracuje s odlišnou typologií supozice než pražský anonymní nominalistický mistr. Prostou supozici (*suppositio simplex*) totiž evangelický doktor považuje za jeden z případů formální supozice (*suppositio formalis*), tedy podle něho takový sémantický vztah reference, kdy pojem zastupuje to, co patřičně označuje. K prosté supozici podle Wyclifa dochází, když je singulární termín ve vztahu reference k obecnině existující mimo mysl (*supponit pro re universalis ad extra*). Evangelický doktor rovněž uvádí i konkrétní příklad případu prosté supozice. Pokud se singulární termín člověk vypovídá o každém člověku, pak se jedná o případ reference prosté supozice k lidské přirozenosti (*pro natura humana*), protože podle jeho názoru se jedná o stejné stanovisko, jako kdybychom prohlásili, že být člověkem znamená existovat v každém člověku (*esse hominem inest omni homini*).⁸⁷ Wyclifovi umožňuje toto stanovisko formulovat jeho specifický názor na vztah singulárních a obecných pojmů, dále rozlišení různých způsobů i typů vypovídání. Evangelický doktor považuje singulární termín, ovšem pouze v již zmíněné podobě např. být člověkem (*esse hominem*), a obecný termín, v našem případě druh člověka (*species hominis*) nebo společnou přirozenost (*natura communis*), za významově shodné.⁸⁸ Vztahy mezi singulárními a obecnými termíny zajišťuje formální způsob predikace. Formální predikace je jedním ze způsobů vypovídání po věcné stránce, protože pouze to, co je formou, může se podle názoru oxfordského mistra reálně vypovídat o podmětu.⁸⁹ Pojem se vypovídá formálně, pokud se formálně nachází v existujícím podmětu věty, čili může se identicky shodovat s podmětem podle toho, jakou roli hraje tento termín v nějaké větě. Jinak řečeno se jedná o případ predikace kdykoliv vyšší pojem nejprve sám o sobě vypovídá o svém nižším pojmu nebo akcident o svém podmětu. Wyclif objasňuje chápání formální predikace na příkladu věty „člověk je živočich“, když jeho výklad se soustřeďuje pouze na přísudek „živočich“. Podle jeho názoru je živočišná přirozenost formou, díky níž je každý živočich živočichem a pak tedy i podmět „člověk“ (díky kopule či jeho terminologií hlavní kopule, která umožňuje spojit podmět i přísudek ve větě čili podmět a daný pojem s jeho přirozeností).⁹⁰ Formální predikace se u Wyclifa dotýká pouze přísudku čili v případě formální predikace vyšších termínů (obecnin jakožto rodu nebo druhu) vzhledem k jejich nižším termínům (jednotlivinám) platí, že vyšší termín (obecnina) je formou vzhledem ke svému nižšímu termínu (jednotlivině), což platí i o jakémkoliv akcidentu inherujícím v dané podstatě.⁹¹ Oxfordský mistr rovněž zastává opačné stanovisko, než jaké uvádí

⁸⁵ K zevrubnému vyhodnocení Wyclifova chápání supozice viz Alessandro D. CONTI, *Wyclif's Logic and Metaphysics*, s. 114–118, a zvláště Alessandro D. CONTI, *Semantic and Ontological Aspects of Wyclif's Theory of Supposition*, *Vivarium* 51, 2013, s. 304–326.

⁸⁶ Iohannes WYCLIF, *De logica*, in: *Tractatus de logica*, I, s. 5/13–18.

⁸⁷ Iohannes WYCLIF, *De logica*, s. 39/32–40/5.

⁸⁸ Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 70/13–19, 74/88–94.

⁸⁹ Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 27/160–161, 28/168–169: „Talis autem praedicatio principaliter est ex parte rei. (...) Solum autem illud quod est forma praedicatur realiter de subiecto.“

⁹⁰ Srov. Iohannes WYCLIF, *De logica*, s. 4/1–2, 4/6–9, 15/12–22, 15/26–30, dále též Týž, *Tractatus de universalibus*, s. 84/300–312.

⁹¹ Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 28/171–29/184: „Est autem praedicatio formalis praedicatio qua praedicatur formaliter inexistentis subiecto. Et voco ‚formaliter inexistere‘ illud quod identice convenit

pražský anonymní mistr s příkladem věty „slíbil jsem ti denár“, který souzní s názorem Richarda Brinkleyho. Evangelický doktor tvrdí, že singulární termín z uvedeného příkladu o denáru odkazuje k denáru jako obecnině. Wyclif totiž využívá své typologie supozice a tvrdí, že i když jsem větou slíbil jeden denár, druhotně i konfúzně je touto větou slíben denár jako obecnina, tedy jakožto rod nebo druh.⁹²

Pražský anonymní nominalistický mistr však ve zmíněné partii svého *sophistria* traktátu bezesporu přímo polemizuje se skupinkou českých „přátel idejí“. O pražských polemikách mezi nominalisty a realisty před rokem 1400 máme pouze fragmentární povědomí. Na stopy těchto rozepří můžeme narazit v několika textech českých mistrů, poněvadž zkoumání vztahů mezi jednotlivinami (taktéž singulárními pojmy) a obecninami (tedy i obecnými termíny) bylo pravděpodobně častým předmětem diskusí. Zmínit musíme patrně záznam jedné z diskusí o *universalia realia* pořízený Janem Husem, jenž se dochoval v souboru Wyclifových traktátů zapsaných ve stockholmském kodexu z roku 1398. I když jde v záznamu pozdějšího betlémského kazatele v první řadě o průkaznost existence *universalia in essendo*, na několika místech je zde analyzován v podobě deduktivního důkazu i vztah obecných a singulárních termínů (konkrétně je zde zkoumána relace pojmů „každý člověk“ a „člověk“).⁹³ Co do argumentačního způsobu však všechny relevantní pasáže velmi úzce navazují na Wyclifovy názory zmíněné výše.

Podívejme se však na některé ještě starší bohemikální texty z poloviny devadesátých let 14. století, a to před v historiografii kanonizovaným rokem 1397, patřící do rané vrstvy recepce Wyclifa na pražské univerzitě. Nejpozoruhodnější jsou partie z významného pojednání *Tractatus de universalibus realibus (maior)* nejvlivnějšího propagátora myšlení evangelického doktora na pražské univerzitě, českého univerzitního mistra Stanislava ze Znojma. V jedné z pasáží tohoto pojednání Stanislav detailním způsobem zkoumá vztah, označování a možnost reference mezi singulárním termínem a obecnými pojmy (rodu i druhu). A zdá se, že se český mistr na tomto místě i přímo vyrovnává s názory Richarda Brinkleyho a s argumentací, kterou známe od našeho anonymního nominalistického mistra:

Naprosto v žádném případě zde nebude dán souhlas a neplatí vyhýbavá odpověď chtějící velebit obecniny a stanoviska těch, co tvrdí, že věta „jednotlivý člověk“ v tomto případě supounje pouze konfúzně.⁹⁴

Stanislav pak podrobně analyzuje větu „jakýkoliv člověk je jednotlivým člověkem“. Tvrdí, že singulární termín „jednotlivý člověk“ odkazuje či supounje prostě (*supponit simpliciter*) k výrazu „být jednotlivým člověkem“. Uznává posléze platnost tvrzení, že jakýkoliv

subiecto secundum rationem qua est, ut (...) ‚Homo est animal‘ (...) et breviter quodcumque per se primo superius praedicatur de suo inferiori, vel accidens de suo subiecto. (...) Et animalitas est forma, qua omne animal est animal. Et sic de terminis superioribus respectu suorum inferiorum. (...) Et ita de quolibet accidente inhaerente substantiae.“

⁹² Iohannes WYCLIF, *Logicae continuatio*, tr. 3, in: *Tractatus de logica*, Vol. II., s. 64/13–14: „Nam promittendo singulare primo et distincte, promittitur universale secundarie et confuse.“ Srov. taktéž velmi podobně vyjádření Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 170/498–171/502.

⁹³ *Replicacio de universalibus*, in: Iohannes WYCLIF, *Miscellanea philosophica*, I, ed. Michael Henry DZIEWICKI, London 1902, s. 133/18–134/24, 138/13–26, 138/33–139/4, 140/10–19, 148/6–19.

⁹⁴ Stanislaus DE ZNAIM, *Tractatus de universalibus (maior)*, in: Iohannes Wyclif, *Miscellanea philosophica*, II, s. 108/6–9: „Nequaquam dabitur, nec valet evasio volentibus magnificare universalia et eorum posicionem quod ly ‚singularis homo‘ supponat ibi confuse tantum.“

člověk je jednotlivým člověkem. Následně tvrdí, že nelze obrátit vztah vět spojených kopulou, aby jednotlivý člověk byl jakýmkoliv člověkem. Ovšem podle Stanislavova dalšího výkladu je možné připustit názor, že postulováním společné singularity lidí (*communis singularitas hominum*) může existovat jednak jakýkoliv člověk, tak i jednotlivý člověk. Následně singulární termíny typu „jednotlivý člověk“ a „tento člověk“ považuje Stanislav vzhledem k personální suposici (*ad supposicionem personalem*) za entity jednotlivě neurčité (*singulare vagum*). Z odlišného hlediska pak český mistr tvrdí, že co do formálně označeného (*ad significatum formale*) nebo jakým způsobem jsou pojmy – „jakýkoliv člověk“ i „jednotlivý člověk“ – ve vztahu reference či suponují k singularitě člověka (*pro singularitate hominis*). Posléze oba uvedené termíny považuje – první i druhý pojem – za obecný termín (*terminus communis*). Stanislav ve svém výkladu dále tvrdí, že obecný termín referuje k logické intenci neboli pojmu obecného množství (*pro intencione logicali communi*), tedy i na singulární obecnost všech lidí (*pro singularitate communi omnibus hominibus*).⁹⁵ Český akademik ve svém konceptuálním projektu pracuje s odlišnou typologií supozice obecného termínu v jeho vztahu reference k singulárním pojmům, než jakou známe od anonymního pražského mistra i od Wyclifa. Stanislav uvádí schéma s tříčlennou typologií a hovoří o supozici kopulativní, disjunktivní a o oddělení krajních termínů, když prý tento poslední způsob jiní autoři nazývají supozicí distributivně určenou a pouze konfúzní.⁹⁶ Triadická typologie supozice obecných termínů podle jeho názoru dále proporcionálním způsobem limituje krajní meze známky obecnin (*signa universalis*). Kopulativní supozice je určena výrazy jako „každý“ a „kdokoliv“, disjunktivní supozice pak vymezena termíny jako „někdo“ a „kdo“, poslední třetí typ supozice výrazy „nutně“ a „pouze“.⁹⁷ Optikou vlastní typologie supozice pak český akademik odmítá stanovisko z anonymního *sophistria* traktátu, tedy že ve větě „slíbil jsem ti denár“ singulární pojem „denár“ suponuje pouze konfúzně k jednotlivým denárům. Stanislav naproti tomu a na rozdíl od Wyclifa tvrdí, že v případě této věty se jedná o typ pravdy, kdy je udělen obecný slib (*communis promissio*) vzhledem k předmětu, zahrnutému pod disjunkci pouze svých jednotlivých předmětů.⁹⁸ Výklad problematiky supozice a vztahů mezi singulárními i obecnými termíny uzavírá český mistr explicitním přihlášením se k univerzalistům (*universaliste*). Vyrovnává si rovněž účty s názory anonymního nominalistického mistra z bohemikálního *sophistria* traktátu:

A dále je zřejmé to, co jsme chtěli v první řadě. V ničem nemůže pomoci protivníkům obhajoba neexistence obecnin, nebo že je třeba popřít předpoklad jejich reálné existence, ačkoli podle jejich názoru je možné obecniny postulovat pomocí pouze konfúzní supozice, protože obecný termín je nadřazen jednotlivým věcem, avšak popřena existence formy společné jednotlivinám

⁹⁵ Stanislaus DE ZNAIM, *Tractatus de universalibus (maior)*, s. 108/23–109/8, podobné stanovisko ibidem, s. 120/22–121/9.

⁹⁶ Stanislaus DE ZNAIM, *Tractatus de universalibus (maior)*, s. 119/36–40: „Et patet quam rationabile est triplitem esse supposicionem termini communis pro rebus particularibus, scilicet, copulativam, disiunctivam, et de disiuncto extremo, que aliis nominibus vocantur: suppositio distributiva determinata, et confuse tantum.“ Pro Stanislavovu odlišnou, patrně pozdější, typologii supozice viz Stanislaus DE ZNAIM, *De vero et falso*, in: Vilém Herold (ed.), *Mistra Stanislava ze Znojma „De vero et falso“*, Praha 1971, s. 52/7–53/16.

⁹⁷ Stanislaus DE ZNAIM, *Tractatus de universalibus (maior)*, s. 119/40–120/6.

⁹⁸ Stanislaus DE ZNAIM, *Tractatus de universalibus (maior)*, s. 120/13–18: „In hiis autem veritatibus (...) ‚Promitto tibi denarium‘ (et sic de consibilibus) (...) et similiter communis promissio respectu obiecti, insunt sub disiunctione tantum suis particularibus obiectis.“

nebo podmětům či předmětům s výjimkou pouhé disjunkce s ohledem na nějaké způsoby nebo okolnosti. Odevšad by chtěli vyloučit názor a pohnutky univerzalistů, že prostá supozice je ve vztahu reference ke společným věcem i obecninám, jakmile chtějí z vět o obecných termínech dokázat obecniny.⁹⁹

Další významné zkoumání vztahu singulárních a obecných termínů obsahuje bohemiální komentář k Wyclifovu traktátu *De universalibus*, připisovaný v současnosti českému intelektuálu Štěpánovi z Pálče. Z něho je možné nejlépe pochopit kontext celé polemiky mezi pražskými doktrinárními školami. Argumentace českého mistra se v obecných rysech často shoduje s komentovanou předlohou, avšak v některých dílčích aspektech se zřetelně odlišuje. V jedné pasáži komentáře Štěpán parafrázuje a doplňuje dílčí partii ze své předlohy, která se dotýká problematiky prosté a pouze konfúzní supozice:

A <Mistr> říká, že jednoduchá supozice a pouze konfúzní supozice se má chápat téměř totožně, jako každý člověk je živočich a přece žádný jednotlivý živočich je každý člověk, tak druhová lidská přirozenost společná mnohým entitám, jako být člověkem je společné mnohým lidem, a přesto nic jednotlivé ani být oním člověkem atd., <není> sdílené jakýmkoliv člověkem. A tak je jasné, že obecné je pravdou nebo formou, což je totéž ve větě, jako když existuje společná lidská přirozenost, díky níž je každý člověk formálně člověkem.¹⁰⁰

Na jiném místě pak autor komentáře analyzuje referenci i signifikaci singulárních termínů na příkladu věty „člověk běží“. Podle Štěpána podstatné jméno „člověk“ referuje či supponuje osobně, když podměty jsou omezeny svými přísudky, poněvadž sloveso „běží“ označuje samotný skutek příslušné osoby a lidský druh jako takový nemá schopnost k tomu, aby mohl běhat. Pojem „člověk“ (nebo třeba i „živočich“) však český mistr ve svém dalším výkladu považuje za obecný termín, protože obecně či prvotně odkazuje a označuje obecné lidství. Pojem podle jeho názoru vždy předněji označuje něco prvotně obecného než něco jiného jednotlivého, dokud však není omezen známkou predikátu.¹⁰¹ Existují nějaké další

⁹⁹ Stanislaus DE ZNAIM, *Tractatus de universalibus (maior)*, s. 120/22–34: „Et patet hic ulterius quod volebam principaliter; quod propter suppositionem confusam tantum termini communis pro rebus particularibus, et propter inexistentiam sub disiunctione tantum forme communis suis particularibus inferioribus, vel subiectis vel obiectis respectu alicuius modi vel circumstantie; propter illa, inquam, in nullo adiuvantur adversarii ad defendendum quod non sint universalialia, vel ad tollendum quod sunt ponenda universalialia, cum secundum eos, per suppositionem confusam tantum undique excluderentur suppositio simplex pro rebus communibus et universalibus et motiva universalistarum, ubi ex propositionibus de terminis communibus volunt arguere universalialia.“

¹⁰⁰ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 163: „Et <Magister> dicit quod fere est idem intelligendum per ‚suppositionem simplicem‘ et confusam tantum, ita quod sicut omnis homo est animal et tamen nullum animal singulare est omnis homo, sic natura humana specifica comunicata multis suppositis ut esse hominem est commune multis suppositis et tamen nulum singulare nec esse illum hominum et sic de aliis, comunicatur cuilibet homini. Et sic patet quod universale est veritas vel forma quod idem est in proposito, ut est humanitas communis qua omnis homo formaliter est homo.“ Pro pasáže bez kurzív v českém překladu i v latinském originálu srov. Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 84/302–308.

¹⁰¹ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 263–264: „Ut dicendo ‚homo currit‘ ly ‚homo‘ supponit personaliter quia talia sunt subiecta qualia permittuntur ab eorum praedicatis, et quia ‚currit‘ est praedicatum significans actum solum supposito vel personae competentem cum species humana non currit. (...) Unde illi termini communes ‚homo‘, ‚animal‘ (...) stant pro significato communi (...) significatum primum illius termini ‚homo‘ est humanitas communis et illius termini ‚animal‘ animalitas

vztahy mezi singulárním termínem člověk a obecným termínem lidství? Na tuto otázku nacházíme odpověď v jiné pasáži českého mistra, kde od sémantických aspektů přechází k aspektům ontologickým. Podle Štěpánova názoru být jednotlivým člověkem znamená podílet se na obecném lidství. Existovat jako jednotlivý člověk znamená být tím, skrze co je člověk člověkem a tím je podle názoru českého mistra obecina, tedy lidství. Až sem se výklad českého mistra shoduje s evangelickým doktorem, dále však Štěpán tvrdí, že být člověkem, tedy singulární entitou, znamená existovat skrze esenciální akt lidství, tedy díky esenciálnímu aktu obecné entity.¹⁰² Na jiném místě český mistr velmi úzce propojuje epistemologické, ontologické a sémantické aspekty. Z jedné pasáže Wyclifova textu Štěpán vyvozuje, že vše obecné je ne pravdou věty, ale reálnou pravdou. Jestliže totiž poznávám pravdu, např. že každý člověk je živočich, jedná se o poznání pravdy obecného atributu přirozenosti živočicha, která je formou jako u Wyclifa, ale navíc podle Štěpána i esenciální dispozici jakéhokoliv živočicha, a pravda tohoto typu se komplexně označuje výrazem „být živočichem“. Stejným způsobem je to i v případě ostatních reálně existujících obecnin jako třeba u obecniny lidství, jež je pravdou nebo formou, díky níž je každý člověk člověkem a podstata každého z nich se označuje výrazem „být člověkem“.¹⁰³ Štěpánovu argumentaci, v níž je úzce provázána epistemologie, sémantika a ontologie, podepírá jeden teoretický koncept, který zajišťuje vztah mezi obecninami (obecnými termíny) i jednotlivinami (singulárními termíny) – formální predikace. Konceptu formální predikace přejímá český mistr ve svém komentáři z textu evangelického doktora, ovšem v poněkud modifikované podobě.¹⁰⁴ Štěpán se shoduje s Wyclifem v názoru na formální predikaci pouze do té míry, že nějaký pojem formálně vypovídá o něčem, pokud se nachází v existujícím podmětu. Dále však český mistr s odkazem na první kapitolu Aristotelových *Kategorií* tvrdí, že pojem se může identicky shodovat s podmětem podle esenciální dispozice či způsobu (*dispositio essentialis vel modus*), jaký má v dané větě. Čili v případě formální predikace se jedná o případ predikace, kdykoliv vyšší pojem (obecný termín) nejprve sám o sobě vypovídá o svém nižším pojmu (singulárním termínu) nebo příslušná trpnost (*propria passio*) o svém podmětu či akcident o podmětu. Český mistr svůj koncept formální predikace vysvětluje podobně jako Wyclif na příkladu věty „člověk je živočich“. Podmět („člověk“) a přísudek („živočich“) jsou však podle Štěpána na rozdíl od Wyclifa totožné ve způsobu (*idem in*

communis et quia semper principalius et potius terminus stat pro suo significato primario quam pro alio dum non limitatur per signum praedicatum.“

¹⁰² *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 143: „Ut idem est homo et humanitas hominis quae est esse hominem, quia esse hominis est quo homo est homo et quia per humanitatem homo est homo. Ergo esse hominem est humanitas, etiam quia esse hominem dicit actum quo homo est homo et quia per quod aliquid est, illud est actus eius, ergo etiam per quod aliquid est homo, hoc est actus eius quo est homo. Et quia per humanitatem homo est homo, ergo humanitas est actus hominis essentialis, et per consequens est esse hominem.“

¹⁰³ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 139: „Ex quo est notandum quod omne universale est veritas non propositionis, sed realis veritas, ut gratia exempli ego scio omnem hominem esse animal illam veritatem, quia veritas est omnem hominem esse animal, et illa veritas non est aliud nisi animalitas communis quia omnis homo est animal, quae est forma et dispositio essentialis cuiuslibet animalis et est significabilis per illud complexum ‚esse animal‘. Sic etiam humanitas communis est veritas vel forma qua omnis homo est homo et quidditas cuiuslibet et significatur per illud complexum ‚esse hominem‘ et sic de aliis universalibus realibus.“ Jde o výklad pasáže z Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 70/12–15.

¹⁰⁴ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 88–89, srov. Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 28/171–174, 28/176–29/178.

modo). Ovšem pouze způsob (*modo modus*) přísudku („živočich“) má přirozenost živočicha (*animalitas*), i když se jedná zároveň i o totožný způsob podmětu („člověk“). Koncept formální predikace umožňuje Štěpánovi i ostatním českým „přatelům idejí“ úzce provázet obecné termíny (obecniny) se singulárními pojmy (jednotlivinami). Štěpán může díky němu do svého intelektuálního projektu integrovat – opět z předlohy textu evangelického doktora – chápání obecnin jako příčin (*universale in causando*).¹⁰⁵ Obecniny tohoto typu dávají podle českého mistra např. bytí všem lidským bytostem. Jsou předem potřebné k bytí kteréhokoliv jednotlivého člověka, jako například k existenci jednotlivého Sókrata je nutná existence bytí člověka a podobně je to i u všech ostatních jednotlivin. Obecniny jsou tak příčinami všech jednotlivin – v našem případě – poněvadž existují v mnoha lidech.¹⁰⁶ Štěpán se rovněž ve svém komentáři dílčím způsobem zabývá i větou „slíbil jsem ti denár“, odlišuje se ve svém výkladu od Stanislava a velmi úzce následuje evangelického doktora. Striktněji však než Wyclif tvrdí, že slib se netýká jednotlivého denáru čili ne singulárního, nýbrž obecného termínu.¹⁰⁷ Velmi podobný výklad vztahu singulárních a obecných termínů, jež jsme právě prezentovali z komentáře k Wyclifovu pojednání *De universalibus*, obsahuje v poněkud zhuštěné i zkrácené podobě Štěpánova kvodlibetní kvestie o obecninách, která vznikla před rokem 1398.¹⁰⁸ Naprostá identita dílčích argumentů (především v druhém článku, ovšem nejzřetelněji ve třetím) i některých autoritativních citátů (např. z Porfyriova *Isagogé*),¹⁰⁹ podobná specifická dikce i literární styl univerzitní kvestie, jež je považována za Štěpánovo autentické dílo, nás přivádějí k následujícímu závěru – autorem bohemikálního komentáře k Wyclifovu traktátu *De universalibus* byl více než pravděpodobně český mistr Štěpán z Pálče.

VI.

Husova zpráva o doktrínálních školách citovaná v úvodu našeho zkoumání nás přivedla k revizi dosavadních znalostí o realismu a nominalismu na pražské univerzitě v období pozdního středověku. Shrňme si některé dílčí závěry. Realismus, na který naráží v úvodní poznámce betlémský kazatel, jednoznačně odkazuje k myšlení Jana Wyclifa a nálepka terminismu míří na ty, kteří studují a dokazují vlastnosti termínů. V tomto kontextu Husovo gesto míří konkrétně na Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče, bývalé přívržence realismu evangelického doktora. Byl to zejména Páleč, kdo po ztrátě reformního zápalu v polemice o reformní program s bývalými přáteli i žáky ve svém eklesiologickém pojednání analyzoval

¹⁰⁵ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 77, k tomu viz Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. 15/8–9, 15/11–12, 16/16.

¹⁰⁶ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 79: „Quod etiam est universale causatione, quia dat esse omnibus hominibus et praerequiritur ad esse cuiuslibet hominis singularis quia ad esse Sortem requiritur esse hominem (...) et sic de omnibus singularibus. Ergo est causa omnium singularium et est universale quia habet esse in pluribus hominibus.“

¹⁰⁷ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 288–289.

¹⁰⁸ Stephanus DE PALE CZ, *Utrum universalia habeant solum nude pure esse in intellectu divino vel praeter operationem intellectus creati subsistant realiter in propria forma* (= UUHS), in: Richard Palacz, La „Positio de universalibus“ d'Étienne de Palecz, *Mediaevalia Philosophica Polonorum* 14, 1970, s. 116–129.

¹⁰⁹ *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, s. 146; Stephanus DE PALE CZ, UUHS, s. 123/259–260.

vlastnosti termínů, ba dokonce přímo různoznačnost pojmu církev.¹¹⁰ Husova narážka zmíněná v úvodu reflektuje nejen dobový úzus pro označování doktrinálních škol, ale i zřetelné povědomí o doktrinální příslušnosti, přičemž pojem nominalismus, jež se často používá pro určení charakteru myšlení na pražské předhusitské artistické fakultě, je až retrospektivní historiografickou nálepkou pocházející z poslední třetiny 15. století. Přesto se však v obecném úzu i v historiografii výraz nominalismus používá a patrně i nadále používat bude.¹¹¹ Dvě zprávy pocházející z pražského prostředí z poslední třetiny 14. století – Mikuláše Bicipita a anonymního nominalistického mistra – nám přinesly o něco diferencovanější pohled na realismus a nominalismus v pražském prostředí, než jaký byl v historiografii doposud znám, obzvláště o stavu v posledních dvou dekadách 14. století. Obě uvedené zprávy se přidržují doktrinálního rozlišení na staré a moderní mistry (*antiqui et moderni*). Mikuláš Biceps ve svém komentáři k Lombardského *Sentencím* z osmdesátých let 14. století šikuje autoritu i genealogický katalog starých mistrů (*antiqui*) pro potvrzení výkladu reálné existence obecných termínů proti svému rivalovi a konkurentovi, modernímu doktorovi (*doctor modernus*) Konrádovi ze Soltau, který dával přednost terministickému výkladu obecných termínů, nesoucím stopy vlivu Jana Buridana. Anonymní nominalistický mistr z období kolem poloviny devadesátých let 14. století uvádí z perspektivy sémantické teorie supozice rovněž katalog jmen starých i moderních mistrů jako Mikuláš, avšak na rozdíl od Bicipita jeho zpráva reflektuje diferencovanější povědomí o doktrinálních školách či intelektuálních trendech působících v pražském prostředí. Dokládá nám recepci nominalistických vzorů jako Jana Buridana, Marsilia z Inghenu, Tomáše Manlevelta či Tomáše z Kleve, i působení realistické tradice a autorit jako Jana Dunse Scota, Richarda Brinkleyho a Jana Wyclifa, když anonymní autor sám sebe chápe jako pokračovatele moderních mistrů. Pražský anonymní nominalistický mistr se rovněž ve svém textu vyrovnává s názory těch, které označuje jako univerzalisté (*universaliste*). V detailní analýze jsme prokázali, že tato nálepka označuje Jana Wyclifa i jeho české následovníky – Stanislava ze Znojma, Štěpána z Pálče a Jana Husa. V debatách s pražskými nominalisty čeští „přátelé pravdy“ obhajovali sémantickou teorii prosté supozice, jež jim spolu s formálním způsobem vypovídání umožňovala dokázat reálnou existenci obecnin, rovněž předpokládat specifické vztahy mezi obecnými a singulárními termíny. Zprávy obou pozdně středověkých autorů tedy výrazným způsobem zpřesňují povědomí o doktrinálních školách i o obsahové podobě kontroverzí na pražské

¹¹⁰ Pálež již demonstrativně v úvodu svého eklesiologického traktátu tvrdí, že mnozí (*multi*) hlásají omyly o církvi, protože chybují v definici termínu církev (*nominis vel termini ecclesia*) a jsou mateni různoznačností (*equivocatione*) významu tohoto pojmu, sám pak ve svém textu rozlišuje šest různých významů či způsobů, srov. Stephanus DE PALECEZ, *De aequivocatione nominis ecclesia*, in: Miscelanea husitica Ioannis Sedlák, Praha 1996, s. 356–363.

¹¹¹ K historiografii nominalismu zejména William J. COURTENAY, *In Search of Nominalism: Two Centuries of Historical Debate*, in: Ockham and Ockhamism. Studies in the Dissemination and Impact of His Thought, Leiden – Boston 2008, s. 1–19; k označení nominalismus či nominalista stručně viz Joël BIARD, *Nominalism in the Later Middle Ages*, s. 661–662; detailně s celou paletou dalších výrazů Zénon KALUŽA, *Les querelles doctrinales à Paris, nominalistes et realistes aux confins du XIVe et XVe siècles*, s. 13–34, 87–125. K nálepce „terministé“ svědectví např. z textu pocházejícího z let 1406 až 1418 čelního přívržence *via Alberti* a otce pařížského albertinismu Jana de Nova Domo († 1418), srov. Johannes DE NOVA DOMO, *De universali reali*, in: A. G. Weiler, *Un traité de Jean de Nova Domo sur les universaux*, Vivarium 6, 1968, s. 132. K dataci zejména viz Zénon KALUŽA, *Le „De universali reali“ de Jean de Maisonneuve et les epicuri litterales*, Freiburger Zeitschrift für Philosophie 33, 1986, s. 483.

fakultě svobodných umění v poslední třetině 14. století a naznačují jistou diverzitu obou tradic myšlení, jež zde patrně existovala.

Kritická debata našich předních znalců rukopisné tradice Jana Wyclifa nám otevřela cestu k představení nominalistické kritiky realismu evangelického doktora, pocházející již z let 1394 až 1396. V analýze některých partií historicko-kritické edice jednoho pražského anonymního *sophistria* traktátu jsme prolomili druhou námitku Františka Šmahela, který na základě svých výzkumů určil i datoval první kritiku Wyclifova realismu až do období krátce před rokem 1400. Dále jsme nepřímo potvrdili znalost některých partií Wyclifova traktátu *De universalibus* v pražském prostředí již před kanonizovanou hranicí roku 1397. Zevrubným způsobem jsme zrevidovali institucionální podobu výuky logiky i její doktrinální charakter na pražské artistické fakultě v druhé polovině 14. století a upozornili jsme zejména na doktrinální pestrost a význam transmise i recepce anglických a jiných logických příruček či traktátů v pražském prostředí (především pojednání *De probationibus terminorum* Richarda Billingham). Dále jsme naznačili vysoce pravděpodobnou možnost toho, že se během transmise s některými vlivnými traktáty anglických logiků dostaly z Oxfordu do Prahy nejenom logická, ale patrně i některá filozofická pojednání Jana Wyclifa. Výsledky našeho zkoumání nás přivádějí k dílčí revizi některých stanovisek a závěrů současných předních znalců recepce evangelického doktora v Čechách na přelomu 14. a 15. století.

I přes prokazatelnou znalost některých dílčích partií Wyclifova traktátu *De universalibus* v pražském prostředí před v historiografickém narativu kanonizovanou hranicí roku 1397 nelze prozatím jednoznačně odpovědět na otázku, zdali byl v Praze dostupný kompletní opis tohoto textu evangelického doktora před tímto datem, i když tuto možnost nemůžeme na základě fragmentárně dochovaného stavu rukopisného materiálu naprosto vyloučit. V současnosti nejstarší známý dochovaný rukopis z roku 1397 obsahuje fragment devíti kapitol tohoto pojednání a je součástí „starší české tradice textu“, vydávající svědectví o poměrně dlouhé rukopisné tradici tohoto textu na území Českého království (možná opravdu trvající jednu až dvě dekády). Posloužil rovněž jako předloha pro bohemikální komentář, jehož autorem byl více než pravděpodobně český mistr Štěpán z Pálče. Možná, že dlouhodobě opakovaná řada negativních i frustrujících zkušeností, kdy dychtiví příjemci měli náhle před sebou několik odlišných verzí jednoho textu s různými počty kapitol relevantního pojednání evangelického doktora, přivedla české akademiky v průběhu prvních dekád 15. století k realizaci podniku katalogizace celého kanonického *oeuvre* Jana Wyclifa (s uvedením názvu titulu, spolu s implicitem a explicitem každého pojednání).¹¹² Přesto i tento autoritativní seznam Wyclifova literárního díla nebyl absolutně platným měřítkem, které by předem zajišťovalo naprostou správnost a jehož prostřednictvím by bylo možné dokonale ověřit relevantní kopii nějakého pojednání evangelického doktora. Text mohl být v české rukopisné tradici známý již předem pouze ve fragmentární podobě. A že tomu tak skutečně bylo, to nám v současnosti prokazují některé české rukopisy s opisy Wyclifových děl, v nichž scházejí některé dílčí kapitoly (např. u *De tempore*, *De statu innocencie*, *De*

¹¹² K bohemikálnímu katalogu Wyclifových děl (s jeho edicí) srov. Anne HUDSON, III. *The Hussite Catalogue of Wyclif's Works*, in: *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, s. 1–35 (nejstarší vídeňský rukopis je datován cca do roku 1415).

veritate sacre scripture). Dále byl podle všeho v české tradici nejasný vztah pojednání *De dominio divino* k celému traktátovému cyklu *Summa theologiae*.¹¹³

Vedle několika významných dokladů o působení Wyclifa z devadesátých let 14. století je překvapivá poměrně malá četnost zpráv o jeho vlivu v předešlé dekádě. Jestliže Bicipitovým komentářem z osmdesátých let 14. století jednoznačně začíná vliv evangelického doktora na pražské univerzitě, zaryté mlčení pramenů a absence dokladů z osmého desetiletí prolamuje pouze jedna dílčí zpráva od pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna († 1400). Jenštejnův kategorický soud o onom nejbezbožnějším arcikacíři (*ille heresiarcha nephandissimus*), pocházející z jeho traktátu *De consideratione* vzniklého v roce 1385, byl vysloven bezesporu na základě znalostí spíše z druhé ruky než po důkladném studiu *De civili dominio* Jana Wyclifa. Arcibiskupovi zprostředkoval subtilní argumentaci evangelického doktora okruh jemu podobně smýšlejících vysokých prelátů v Římě a nepochybně jedna z jeho římských spojek, konkrétně anglický benediktýn Adam Easton († 1397), jenž se osobně podílel jak na výběru tezí z tohoto pojednání pro papeže Řehoře XI., tak i na Wyclifově prvním odsouzení z roku 1377.¹¹⁴ Arcibiskupův ostrý soud se filozofického diskursu dotýká pouze nepřímo. Jan ve své lakonické zmínce odsuzuje Wyclifovo chápání vlády či panství (*dominium*) během obrany církevního a duchovního nároku i práva na světský majetek.¹¹⁵ Do pomyslné množiny dokladů z tohoto období však patří i jeden z logických traktátů z žánru logicko-sémantických paradoxů (*insolubilia*), pocházející snad z konce osmdesátých let 14. století a dochovaný dnes v jednom z klementinských kodexů. Text svědčí, alespoň podle svého titulu, pravděpodobně o recepci Wyclifova pojednání známého dnes jako *Summa insolubilium*.¹¹⁶ Traktát bývá v historiografii připisován Stanislavovi ze Znojma, přednímu českému stoupenci i propagátorovi Wyclifa na pražské univerzitě. Stanislavovo pojednání pochází patrně z počátků jeho poměrně dlouhé pedagogické kariéry na pražské artistické fakultě, kde se již v roce 1385 stal nejprve bakalářem a poté v roce 1388 i mistrem svobodných umění.¹¹⁷ Zdali je *Modus solvendi insolubilia* autentickým

¹¹³ Se všemi detaily Anne HUDSON, *II. From Oxford to Prague: The Writings of John Wyclif and his English Followers in Bohemia*, in: *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, s. 650; TÁZ, *III. The Hussite Catalogue of Wyclif's Works*, s. 9, 11.

¹¹⁴ K Adamu Eastonovi srov. Margaret HARVEY, *Adam Easton and the Condemnation of John Wyclif, 1377*, *The English Historical Review* 113, 1998, s. 321–334; k jeho kontaktům s Janem z Jenštejna zejména Michael VAN DUSSEN, *From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Ages*, Cambridge 2012, s. 47–48; Michael VAN DUSSEN, *Mezi Anglií a Čechami: Preláti v Římě a šíření anglických kontemplativních textů*, in: Pavlína Rychterová – Pavel Soukup (edd.), *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, Praha 2013, s. 68–72.

¹¹⁵ Iohannes DE JENSTEIN, *Tractatus de consideratione*, in: Jan Sedlák, *Studie a texty k náboženským dějinám českým*, II, s. 105.

¹¹⁶ Iohannes WYCLIF, *Summa insolubilium*, edd. Paul Vincent SPADE – Gordon Anthony WILSON, Birmingham – New York 1986, kritická edice rovněž vychází i ze tří známých bohemiálních rukopisů z počátku 15. století (jejich popis viz s. ix–x, xvi–xix, xxi–xxii).

¹¹⁷ Traktát je nazýván *Modus solvendi insolubilia secundum M. Iohannem Wiclef (Insolubilia pulchra)* (Praha, NK, IV.H.9, fol. 259v–262v), Stanislavovo autorství je nejisté, ovšem text je zapsán v jednom z významných pražských kodexů, kde se dochoval s řadou Wyclifových i Stanislavových filozofických textů (např. s *De universalibus, De materia et forma, De ideis* od Wyclifa, ve stejném rukopise je zapsán i Stanislavův velký traktát o obecninách), srov. Pavel SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum proventum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, I, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, s. 303, a poslední popis rukopisu viz Iohannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, s. lxx–lxxvii. Ke Stanislavově biografii a jeho raným filozofickým textům naposledy Stanislav SOUSEDIK, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha 1998, s. 11–16.

Stanislavovým dílem a potvrzuje-li skutečně svědectví o recepci myšlení evangelického doktora na pražské univerzitě z konce osmdesátých let 14. století, na tyto i další otázky budeme snad znát odpověď po dokončení historicko-kritické edice traktátu.*

MARTIN DEKARLI

**„*Suppositio ,universalia realia sunt ponenda‘ est admittenda“.*
Der Nominalismus und Realismus an der Prager Universität
im Spätmittelalter im Lichte eines anonymen logischen Traktats
aus den Jahren 1394–1397**

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag befasst sich mit neuen Erkenntnissen über die Entwicklung des Realismus und Nominalismus an der Prager Universität im Spätmittelalter. Er verfolgt die institutionelle und doktrinaire Form des Logikunterrichts an der Prager Artes-Fakultät und macht auf neue Fakten aufmerksam, die mit der Rezeption und dem Einfluss des philosophischen Denkens von Johannes Wyclif verbunden sind. In seinem Hauptteil stellt er bislang unbekannt Seiten der Diskussionen über die *universalia realia* vor, die bereits in den Jahren 1394–1396 zwischen den Prager Nominalisten und den Realisten geführt wurden. Drei bekannte Nachrichten über doktrinaire Schulen aus dem Zeitraum zwischen ca. 1380–1413/1414 ermöglichten eine Revision der bisherigen Erkenntnisse über die Entwicklung von Realismus und Nominalismus an der Prager Universität. Die ersten beiden Nachrichten, die man ins letzte Drittel des 14. Jahrhunderts datieren kann – die erste stammt von Nicolaus Biceps († 1390/1391) aus seinem Kommentar zu den *Sentenzen* von Petrus Lombardus, die zweite von einem unbekanntem nominalistischen Magister aus einem logischen *Sophistria*-Traktat –, zeugen von der in der Historiographie bislang unbekannt Vielfalt der Realismus- und Nominalismus-Tradition im Prager Milieu. Beide halten sich an die doktrinaire Trennung in alte und moderne Magister (*antiqui et moderni*). Nicolaus Biceps, Verfasser der ersten Nachricht, wappnet sich in seinem Kommentar zu den Lombardus' *Sentenzen* mit der Autorität der alten Magister (*antiqui*), die als wahre Zeugen der Wahrheit die Richtigkeit der Konzeption von der realen Existenz allgemeiner Begriffe (der Gattungen, Arten) bekräftigen sollen. Nicolaus' Kritik richtet sich gegen seinen Rivalen und Konkurrenten in den Auslegungen der *Sentenzen*, bzw. gegen den modernen Doktor Konrad von Soltau († 1407). Dieser hatte in seinen Auslegungen der terministischen Interpretation der Allgemeinbegriffe, die Spuren des Einflusses von Johannes Buridan trägt, den Vorrang gegeben. Der anonyme nominalistische Magister, Verfasser der zweiten, aus der Zeit um Mitte der 1390er Jahre stammenden Nachricht in dem logischen *Sophistria*-Traktat, welcher heutzutage in der historisch-kritischen Edition *Logica modernorum in Prague about 1400* zugänglich ist, führt aus der Perspektive der semantischen Referenztheorie gleichfalls einen Namenskatalog alter und moderner Magister an. Die Nachricht dieses unbekanntem nominalistischen Magisters reflektiert indes ein differenzierteres Bewusstsein von den doktrinären Schulen oder intellektuellen Trends, die im Prager Milieu wirksam waren. Sie belegt die Rezeption nominalistischer Vorbilder und Verfasser wie Johannes Buridans, Marsilius von Inghens, Thomas Manlevelts, Thomas von Kleves sowie das Wirken der Tradition und Autoritäten des Realismus wie beispielsweise Johannes Duns Scotus', Richard Brinkleys und Johannes Wyclifs. Sich selbst hält der anonyme Verfasser für einen Erben der modernen Magister und setzt sich an mehreren Stellen seiner Abhandlung mit den Anschauungen einer Gruppe auseinander, die er Universalisten (*universaliste*) nennt. Dem Editor der Edition *Logica modernorum in Prague about 1400* war es nicht gelungen, irgendeinen in diese Gruppe gehörenden Denker zu identifizieren. Bei eingehender Untersuchung der Schlüsselpartien der Edition des anonymen logischen *Sophistria*-Traktats konnte nachgewiesen werden, dass das Etikett „Universalisten“ (*universaliste*) Johannes Wyclif und seine böhmischen Nachfolger bezeichnet, nämlich Stanislaus von Znaim, Stephan von Paleč und Jan Hus. In zahlreichen Debatten

* Výzkum vedoucí k těmto výsledkům byl financován Evropskou vědeckou radou v rámci Sedmého rámcového programu (FP7/2007–2013) / ERC Grant č. 263672 a díky Evropské spolupráci ve vědeckém a technickém výzkumu / Projekt č. STSM-IS1301-27747.

mit den Prager Nominalisten verteidigten die böhmischen Magister die semantische Theorie der einfachen Supposition (*suppositio simplex*), die es ihnen zusammen mit dem formalen Prädikation (*praedicatio formalis*) ermöglichte, an dem Postulat der realen Existenz des Allgemeinen festzuhalten, und desgleichen besondere Beziehungen zwischen Allgemein- und Einzelbegriffen anzunehmen. Des weiteren konnte mit vorliegender Studie indirekt bestätigt werden, dass einige Teile aus Wyclifs Abhandlung *De universalibus* (und auch aus anderen seiner Traktate in *Summa de ente*) bereits vor 1397, der in der Historiographie als kanonisch geltenden Grenze, im Prager Milieu bekannt waren; der gesamte Text stand hier offenbar erst ab 1398 zur Verfügung. Nach einer eingehenden Ermittlung der institutionellen Gestalt des Logikunterrichts und des doktrinären Charakters der Prager Artes-Fakultät in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts wird auf die Bedeutung von Übermittlung und Rezeption englischer bzw. anderer logischer Traktate im Prager Milieu aufmerksam gemacht (insbesondere des Handbuchs *De probationibus terminorum* von Richard Billingham, einiger Abhandlungen von William Heytesbury, Richard Kilvington und Richard Brinkley). Diese neuen Erkenntnisse gestatten insgesamt folgenden Schluss: Bei der Übermittlung der Handschriften von Oxford nach Prag kamen zusammen mit einigen einflussreichen Traktaten englischer Logiker allergrößter Wahrscheinlichkeit nicht nur Logik-Abhandlungen, sondern auch philosophische Abhandlungen Johannes Wyclifs nach Böhmen.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Martin Dekarli
Arbeitsgruppe Volkssprachliche Texte des Spätmittelalters
Institut für Mittelalterforschung
Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien
martin.dekarli@oeaw.ac.at
martin.dekarli@gmail.com